

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Навчально-науковий інститут «Українська інженерно-педагогічна академія»
Кафедра педагогіки, методики та менеджменту освіти

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

бакалавра

на тему

Формування комунікативної діяльності дошкільнят із порушеннями

слуху

(тема кваліфікаційної роботи)

Виконав: студент 3 курсу, групи ДМП-ОПН 22
спеціальності: 011 Освітні, педагогічні науки
(код і найменування спеціальності)

_____ / Наталія КОПИЦЯ
(підпис) (ім'я та прізвище)

Керівник _____ / Марина ВАСИЛЬЄВА
(підпис) (ім'я та прізвище)

Рецензент _____ / Оксана ЧУЄШКОВА
(підпис) (ім'я та прізвище)

«До захисту допущено»

В.о.завідувач кафедри _____ / Наталія БРЮХАНОВА
(підпис) (ім'я та прізвище)

Нормоконтроль _____ / Наталія БОЖКО
(підпис) (ім'я та прізвище)

Секретар ЕК _____ / Ольга ЛИТВИН
(підпис) (ім'я та прізвище)

Харків – 2025 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Навчально-науковий інститут «Українська інженерно-педагогічна академія»
Кафедра педагогіки, методики та менеджменту освіти
Рівень вищої освіти перший (бакалаврський)
Спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки
Освітньо-професійна програма «Освітні, педагогічні науки»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри
Наталія БРЮХАНОВА
(підпис, ініціали, прізвище)

“28” квітня 2025 року

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

здобувачки Копиці Наталії Сергіївни _____

1. Тема: Формування комунікативної діяльності дошкільнят із порушеннями слуху

затверджена наказом по університету № 4801-5/925 від 11.04.2025 р.

2. Термін здачі закінченої роботи «11» червня 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи/проєкту: Мета дослідження: розробити, впровадити та перевірити ефективність корекційної програми формування комунікативної діяльності у дітей дошкільного віку з порушеннями слуху шляхом використання театралізованих ігор. Об'єкт дослідження: комунікативна діяльність дітей дошкільного віку з порушеннями слуху. Предмет дослідження: процес формування комунікативної діяльності у дітей з порушеннями слуху в умовах спеціального закладу дошкільної освіти.

Завдання дослідження: проаналізувати науково-педагогічну літературу та охарактеризувати дітей дошкільного віку з порушеннями слуху; вивчити особливості розвитку комунікативної діяльності за умов сенсорного дефіциту; розробити і впровадити програму формування комунікативних навичок із застосуванням театралізованих ігор; провести моніторинг результатів, аналіз динаміки розвитку та надати методичні рекомендації педагогам і батькам.

4. Зміст роботи/проєкту (перелік питань, які належить розробити):

Розробити і впровадити корекційну програму формування комунікативних навичок із застосуванням театралізованих ігор.

5. Перелік графічного матеріалу (презентаційний матеріал):

презентація доповіді за результатами дослідження з використанням

комп'ютерної презентаційної програми Power Point
6. Дата видачі завдання «28» квітня 2025 р.

Керівник

_____ Марина ВАСИЛЬЄВА
(підпис) (ім'я, прізвище)

Завдання прийняв до виконання

_____ Наталія КОПИЦЯ
(підпис) (ім'я, прізвище)

**КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН-ГРАФІК
виконання кваліфікаційної роботи**

№ з/п	Назва етапів роботи та питань, які мають бути розроблені відповідно до завдання	Термін виконання	Позначки керівника про виконання завдань
1	Проаналізувати науково-педагогічну літературу та охарактеризувати дітей дошкільного віку з порушеннями слуху	12.05.2025	виконано
2	Вивчити особливості розвитку комунікативної діяльності за умов сенсорного дефіциту	29.05.2025	виконано
3	Розробити і впровадити програму формування комунікативних навичок із застосуванням театралізованих ігор. Провести моніторинг результатів, аналіз динаміки розвитку та надати методичні рекомендації педагогам і батькам	05.06.2025	виконано

Студент

_____ Наталія КОПИЦЯ
(підпис) (ім'я, прізвище)

Нормоконтроль

_____ Наталія БОЖКО
(підпис) (ім'я, прізвище)

РЕФЕРАТ

Робота містить: 85 с., 1 рис., 6 табл., 125 джерел.

Мета дослідження: розробити, впровадити та перевірити ефективність корекційної програми формування комунікативної діяльності у дітей дошкільного віку з порушеннями слуху шляхом використання театралізованих ігор.

Об'єкт дослідження: комунікативна діяльність дітей дошкільного віку з порушеннями слуху.

Предмет дослідження: процес формування комунікативної діяльності у дітей з порушеннями слуху в умовах спеціального закладу дошкільної освіти.

У дипломній роботі розкрито теоретичні засади та практичні підходи до формування комунікативної діяльності у дітей дошкільного віку з порушеннями слуху. Здійснено аналіз психолого-педагогічної літератури щодо особливостей мовленнєвого та комунікативного розвитку дітей із сенсорними порушеннями. Окреслено специфіку проявів комунікативних труднощів у дітей із вадами слуху, які зумовлені недоліками сприйняття мовлення, обмеженим словниковим запасом, труднощами у розумінні й побудові висловлювань.

Визначено педагогічні умови, що сприяють ефективному формуванню комунікативної діяльності, серед яких: використання зорової підтримки, застосування спеціальних ігор та вправ, стимулювання невербальної комунікації, систематичне корекційно-розвивальне навчання у тісній взаємодії з родиною. Розроблено й апробовано методику роботи, яка включає етапи розвитку мовленнєвого сприймання, формування словника, розвиток діалогічного й монологічного мовлення з опорою на різні канали сприймання.

Ключові слова: комунікативна діяльність, дошкільний вік, порушення слуху, діти з особливими освітніми потребами, корекційно-розвивальне навчання, невербальні засоби комунікації, мовленнєвий розвиток, спеціальна педагогіка.

ABSTRACT

Work contains: 85pg., 1 fig., 6 tab., 125 sources.

The purpose of the study: to develop, test and determine the effectiveness of a corrective program for the formation of communicative activity in preschool children with hearing impairments through the use of theatrical games.

Object of the study: communicative activity of preschool children with hearing impairments.

Subject of the study: the process of forming communicative activity in children with hearing impairments in a special preschool education institution.

The thesis reveals theoretical principles and practical approaches to the formation of communicative activity in preschool children with hearing impairments. An analysis of the psychological and pedagogical literature on the features of the speech and communicative development of children with sensory impairments has been carried out. The specifics of the manifestations of communicative difficulties in children with hearing impairments, which are due to speech perception deficiencies, limited vocabulary, difficulties in understanding and constructing statements, have been outlined.

Pedagogical conditions that contribute to the effective formation of communicative activity have been identified, including: the use of visual support, the use of special games and exercises, stimulation of non-verbal communication, systematic corrective and developmental training in close interaction with the family. A methodology has been developed and tested, which includes the stages of development of speech perception, the formation of a dictionary, the development of dialogical and monological speech based on various channels of perception.

Keywords: communicative activity, preschool age, hearing impairment, children with special educational needs, corrective and developmental training, non-verbal means of communication, speech development, special pedagogy.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ	11
1.1. Процес розвитку комунікативної діяльності у дітей дошкільного віку з порушеннями слуху	11
1.2. Психологічна характеристика старших дошкільників з порушеннями слуху	13
1.3. Комунікативна діяльність: прояв та розвиток у дітей з порушеннями слуху	22
Висновки до розділу 1	31
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ КОРЕКЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ ТА ЇЇ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА	33
2.1. Обґрунтування мети, завдань і методів експериментального дослідження	33
2.2. Зміст корекційної програми формування комунікативної діяльності у дітей з порушеннями слуху	34
2.3. Моніторинг результатів і аналіз динаміки розвитку комунікативних навичок	51
2.4. Методичні рекомендації для педагогів і батьків щодо підтримки комунікативного розвитку дітей з порушеннями слуху з використанням театралізованих ігор	59
Висновки до розділу 2.....	65
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	71

ВСТУП

У сучасному суспільстві актуальними стають ознаки посилення комунікативної діяльності дітей. Формування комунікативних умінь у дитини відбувається з моменту народження в її сім'ї, продовжується під час її перебування в дошкільному освітньому закладі, потім у період навчання в школі і далі протягом усього життя. Від рівня комунікативного розвитку залежить успішність соціально-психологічної адаптації дітей у суспільстві та самореалізації своїх можливостей і здібностей.

Водночас дослідники зазначають, що недостатній ступінь комунікативної готовності дітей з порушеннями слуху переростає в комунікативні труднощі, які складно долаються і мають серйозні наслідки під час процесу навчання та виховання в дошкільному закладі. Це означає, що без цілеспрямованого та систематичного формування комунікативного компонента універсальних комунікативних дій під час подальшого навчання прорахунки дошкільного виховання або негативні індивідуальні особливості подолати не можна.

Розвиток комунікативних дій посідає провідне місце, оскільки ці вміння мають універсальний, максимально узагальнений характер. Процес спілкування в дошкільному віці є складною та багатогранною діяльністю, вимагає специфічних знань та умінь, якими дитина може оволодіти лише в процесі засвоєння соціального досвіду, накопиченого попередніми поколіннями. Високий рівень комунікативного спілкування виступає запорукою успішної адаптації дітей у будь-якому соціальному середовищі, що визначає практичну значущість формування комунікативних умінь з самого раннього дитинства. Про це у своїх дослідженнях зазначають

Дошкільники з порушенням слуху становлять досить велику групу, яка потребує вироблення шляхів адаптації та цілеспрямованої роботи з формування комунікативної діяльності таких дітей. Цю проблему у своїх

дослідженнях актуалізують Л. Головчиць, В. Єршова, Б. Корсунська, О. Речицька, Н. Шматко.

Важливу роль у формуванні комунікативних навичок слабчущої дитини відіграють театралізовані ігри, які мають величезний потенціал та набір виразних засобів (інтонація, жести, пози, міміка, образність). Державна політика в галузі освіти визначає шляхи вирішення актуальних проблем, пов'язаних з комунікативним розвитком дошкільників, які знайшли відображення у Федеральному Державному Освітньому стандарті дошкільної освіти. На підставі цього документа можна говорити, що формування та вдосконалення комунікативних навичок має наступність у дошкільній та початковій загальній освіті.

Розвиток комунікативних навичок у дітей з порушеннями слуху стає актуальним, оскільки останнім часом зростає кількість дітей з таким недоліком. Порушення мовленнєвої функції негативно позначаються на формуванні комунікативної компетентності дошкільників. Відставання в розвитку мовлення, її незрілість у кожної дитини супроводжується уповільненим розвитком окремих психічних функцій, емоційною нестійкістю в поведінці – все це створює складнощі комунікативного процесу, а, отже, гальмує розвиток комунікативних навичок у дошкільників.

Мета дослідження: розробити, впровадити та перевірити ефективність корекційної програми формування комунікативної діяльності у дітей дошкільного віку з порушеннями слуху шляхом використання театралізованих ігор.

Об'єкт дослідження: комунікативна діяльність дітей дошкільного віку з порушеннями слуху.

Предмет дослідження: процес формування комунікативної діяльності у дітей з порушеннями слуху в умовах спеціального закладу дошкільної освіти.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати науково-педагогічну літературу та охарактеризувати дітей дошкільного віку з порушеннями слуху.
2. Вивчити особливості розвитку комунікативної діяльності за умов сенсорного дефіциту.
3. Розробити і впровадити програму формування комунікативних навичок із застосуванням театралізованих ігор.
4. Провести моніторинг результатів, аналіз динаміки розвитку та надати методичні рекомендації педагогам і батькам.

Гіпотеза дослідження: якщо у процесі корекційної роботи з дошкільниками з порушеннями слуху систематично використовувати театралізовані ігри, то це сприятиме ефективному формуванню їх комунікативної діяльності, підвищенню мовленнєвої активності та соціальної взаємодії.

Наукова новизна:

- Уточнено поняття «комунікативна діяльність» у дітей з порушеннями слуху.
- Виявлено особливості її формування у старшому дошкільному віці.
- Обґрунтовано та реалізовано корекційну програму, що поєднує мовленнєвий розвиток із театралізованою ігровою діяльністю.
- Експериментально підтверджено її ефективність.

Практична значущість: матеріали дослідження можуть бути використані педагогами-дефектологами, сурдопедагогами, логопедами у спеціальних та інклюзивних закладах дошкільної освіти для вдосконалення методик розвитку комунікативної діяльності в дітей із порушеннями слуху. Програма та розроблені вправи можуть бути адаптовані для індивідуальної та групової роботи з дітьми, а також для залучення батьків у процес корекційно-розвивальної роботи.

Теоретична основа роботи. Як науково-теоретична та науково-методична основа досліджень були взяті праці таких вчених, як: К. Гілленбранда, В.Г. Баженова, О.Є. Курбанової, І.А. Смирнової, концепція Л.С. Виготського про фактори, що визначають аномальний розвиток. Особливий внесок для розкриття теми внесли науково-практичні роботи Л.А. Головчиць, О.І. Ісеніна, І.О. Кукушкіної, А.І. Сатаєвої, О.О. Смирнової, Г.В. Чиркіної, Г.В. Ремізової, Г.Р. Шашкіної, Н.Д. Шматко, в яких не тільки були розглянуті проблеми та закономірності психічного розвитку дітей, а й досліджені основні напрямки та методи, що сприяють розвитку комунікативних навичок у дошкільників з порушеннями слуху.

Методи дослідження. У процесі написання дипломної роботи нами були використані наступні методи. Аналіз психолого-педагогічної та спеціальної літератури з проблеми дослідження дав нам можливість систематизувати науково-методологічні підходи до вивчення питання про формування комунікативних навичок у дошкільників з порушенням слуху. Крім цього дослідження в практичній частині роботи проводилося за допомогою констатуючого та формуючого експериментів. Також були використані методи бесіди, спостереження, аналіз продуктів ігор та мовленнєвої діяльності дітей.

Структура роботи. Робота складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ

1.1. Процес розвитку комунікативної діяльності у дітей дошкільного віку з порушеннями слуху

Формування комунікативних умінь у дітей дошкільного віку наразі полягає у формуванні мовлення як засобу спілкування. Теоретичні основи формування комунікативної діяльності у дошкільників з порушеннями слуху пов'язані з розглядом природи мови, її ролі в соціальному та пізнавальному розвитку людини, а також особливостями психічного та мовленнєвого розвитку дітей з порушеннями слуху, психологічними та лінгвістичними закономірностями оволодіння мовленням, та з урахуванням у процесі мовленнєвого розвитку у дітей з порушеннями слуху.

Теоретико-методологічні основи комунікативної діяльності дошкільників з порушеннями слуху були розроблені та експериментально підтверджені.

Важливим для нашого дипломного дослідження є твердження Б.Д. Корсунської про те, що одним із способів формування комунікативних навичок слабчуючих дітей є жести, на основі яких надалі виникає потреба у спілкуванні.

У дошкільній педагогіці переважає точка зору М.І. Лісіної, Т.А. Рєпіної, які поняття спілкування та комунікативна діяльність розглядають як синоніми. У їхній концепції закладена провідна ідея: розвиток спілкування дошкільників з однолітками, як і з дорослими, постає як процес якісних перетворень структури комунікативної діяльності.

Лінгвісти розглядають комунікативні навички як синонім комунікативної компетентності в сучасному освітньому просторі: вона є

системою психічних та поведінкових характеристик особистості, ця система сприяє успішному спілкуванню, а отже, навчанню на кожному етапі життя та діяльності.

Систематичне формування базових комунікативних компетенцій у дошкільних освітніх установах відбувається завдяки новій моделі виховання, затверджених у державному освітньому стандарті дошкільної освіти забезпечує гармонійний та послідовний розвиток особистості, сприяє розвитку здібностей дітей у різних видах діяльності, зокрема, – соціально-комунікативна дія. Для успішності в суспільстві важливо мати високий рівень комунікативних навичок, адекватно взаємодіяти з оточуючими та самостійно керувати процесом спілкування в будь-якій ситуації. Соціально-комунікативний розвиток спрямований на засвоєння норм і цінностей, прийнятих у суспільстві, включаючи моральні та етичні цінності; розвиток спілкування та взаємодії дитини з дорослими та однолітками; становлення самостійності, цілеспрямованості та саморегуляції власних дій; розвиток соціального та емоційного інтелекту, емоційної чуйності, співпереживання, формування готовності до спільної діяльності з однолітками, формування шанобливого ставлення та почуття приналежності до своєї сім'ї та до спільноти дітей та дорослих в Організації; формування позитивних установок до різних видів праці та творчості; формування основ безпечної поведінки в побуті, соціумі, природі.

В основі формування комунікативних навичок і вмій дошкільнят за стандартом закладені принципи, відображені вище на малюнку. Проблема основи осмислена Л.С. Виготським. Наше завдання розглянути та дослідити різні методики з формування комунікативної діяльності у дітей з порушеннями слуху. Таким чином, проблема у дошкільнят з порушеннями мовлення є важливим питанням у дослідженні.

1.2. Психологічна характеристика старших дошкільників з порушеннями слуху

Ближче до п'яти-шести років у дітей починається формування довільної пам'яті: при цьому рівень запам'ятовування залежить від їхнього інтересу. Комунікативні сторони мовлення безпосередньо пов'язані з вищими психічними феноменами пам'яттю, мисленням, увагою. Мовлення дошкільнят у нормі формується в процесі їхньої інтелектуальної діяльності, особливе місце тут належить грі. Те, що дітям цікаво, вони запам'ятовують швидко та якісно.

Мислення дітей ґрунтується на головних розумових операціях: це порівняння та наочність. Порівнюючи предмети, їхній розмір, колір, об'єм, дошкільнята мислять у дії.

Наочність мислення пов'язана з конкретністю: діти спираються на поодинокі факти, які їм відомі на основі їхнього життєвого досвіду або спостережень за навколишньою природою.

Існує класифікація – це класифікація, запропонована Л.В. Нейманом, який проводив дослідження слабчочуючих дітей методом тональної аудіометрії.

1 група – діти, які майже не розрізняють звуків і реагують лише на гучний голос прямо біля вуха.

2 група – діти, які реагують на близькі до них звуки, розрізняють звуки «о» та «у».

3 група – діти, які сприймають середній діапазон частот.

4 група – діти, які сприймають частоти від 125 до 2000 Гц.

Уявлення у дошкільнят формується на основі попереднього досвіду: воно є значущим для дитини лише у віці 6-7 років. Точність уявлень формується під впливом систематичних вправ. Уява дітей сприяє розвитку практичного досвіду, розвитку уваги та мовленнєвої практики. У дітей дошкільного віку в нормі мовленнєві здібності мають конкретну періодизацію:

Перший етап розвитку мовлення пов'язаний з практичним узагальненням мовних фактів: це дошкільнята від 2,5 до 4,5 років. На цьому етапі дошкільнята ще не замислюються про морфологію чи синтаксис мови. Їхнє мовлення побудоване за зразком: діти відтворюють відомі слова. Основним джерелом мовленнєвої практики слугують навколишні дорослі: діти несвідомо повторюють слова, фрази, не замислюючись про смислове значення (у тому числі в їхньому мовленні з'являються сміттєві слова). Необхідно зазначити, що ближче до чотирьох років у мовленні дітей з'являється велика кількість нових слів, які утворюються в процесі творчої діяльності. Наприклад, при вивченні назв дитинчат тварин: слоненя, кенгуреня, ведмежа, утворюють діти і свої назви жирафеня, коровеня, баранчик.

На першому мовленнєвому етапі розвитку дітей закладається комунікативне ядро: в його основі знаходяться мовні знання та первинні навички спілкування. На цьому етапі формуються такі комунікативні вміння та навички:

- вміння сприймати та розуміти мовленнєві конструкції на слух;
- вміння емоційно та адекватно на вербальному рівні реагувати на мовлення;
- володіти навичками простих питально-відповідних конструкцій.

Успішність реалізації комунікативних навичок залежить на цьому рівні від розвитку сформованих мовленнєвих навичок, які забезпечать зародження вмінь вживати в мовленні різні синтаксичні конструкції, поповнюючи комунікативне ядро лексичним матеріалом та звуковою формою вираження. Процес спілкування виражається у вигляді невеликих діалогів.

Другий етап розвитку мовлення дітей дошкільного віку пов'язаний з розвитком логічного мислення: це вік 4-5 років. Мовленнєві здібності дітей у нормі формуються під впливом логічних міркувань: діти використовують у мовленні не лише прості речення, але прагнуть використовувати складні речення зі сполучниками причини, умови та мети: тому що, якщо, щоб.

На другому етапі мовленнєвого розвитку відбувається поступове збагачення комунікативного ядра: це відбувається завдяки численним вправам способу дії, оволодіння новими засобами спілкування на фонетичному, лексичному, граматичному рівнях. Отримані комунікативні навички реалізуються в багаторазовому повторенні форм слова або невеликих фразових речень у діалогічному спілкуванні. Поступово формуються мовленнєві навички, що дозволяють розповісти кому-небудь про почуте або побачене.

У старшому дошкільному віці (5-6 років) на першому місці серед мотивів у спілкуванні переважають навички ділової співпраці, проте починають усвідомлюватися значущість і пізнавальних мотивів у процесі діяльності.

Третій етап – це вік 6-7 років: розвиток мовленнєвих здібностей дошкільнят пов'язаний з початком вивчення мови. На третьому етапі діти дошкільного віку здатні самостійно вирішувати вербально-комунікативні завдання в різних ситуаціях спілкування.

У нормі розвитку мовлення дітей до шести років пов'язане з повним освоєнням фонетики та лексики: дошкільнята освоюють фонетичні особливості звуків, в активному словниковому запасі задіяно величезну кількість слів. Цей період характеризується розвитком внутрішнього мовлення. Внутрішнє мовлення дітей забезпечує процес розумових дій та поведінки. Розвиток мовлення та мислення тісно переплітаються та впливають одне на одного. Внутрішнє мовлення формує та розвиває всі поняття, сприяє вирішенню практичних завдань у наочно-дієвому або наочно-образному плані. Мовлення дітей 6-7 років у нормі в словесній формі починає фіксувати результати їхньої власної діяльності, зберігає увагу на окремих процесах діяльності та керує короткочасною та оперативною пам'яттю. Комунікативні навички на цьому етапі вдосконалюються та перетворюються на вторинні вміння, які ґрунтуються вже не лише на знаннях, але й на практичних навичках.

У дошкільнят 6-7 років удосконалюються мотиви ділової співпраці, на пізнавальному рівні діти обговорюють життєві питання, спільні дії та рішення.

Комунікативний процес у дошкільному віці здійснюється з використанням різних засобів спілкування: це експресивно-мімічні, предметно-дієві та мовленнєві. Експресивно-мімічні засоби спілкування: погляд, міміка, рухи рук і тіла сприяють більш емоційному спілкуванню. Предметно-дієві засоби спілкування різноманітні та залежать від ситуації: вони пов'язані з різними предметами, позами, рухами, наприклад, простягання предмета співрозмовнику, протест, рух головою. Мовленнєві засоби спілкування в дошкільному віці проявляються в певному порядку – висловлювання, питання, відповіді, репліки. Формування та розвиток у такому системному напрямку становить основу комунікативних операцій.

Отже, комунікативна компетентність дошкільнят багато в чому визначається розвитком мовлення. Мовлення як один з провідних феноменів психічного розвитку дітей, впливає на регуляцію поведінки та діяльності кожної дитини в соціумі. Дошкільнята, які мають усвідомлене та якісне мовлення, до старшого дошкільного віку володіють такими комунікативними навичками та вміннями: навички співпраці та взаєморозуміння, вміння слухати, чути, сприймати та розуміти інформаційний матеріал, навички ведення діалогічного та монологічного мовлення. дошкільник комунікативний.

У середньому та старшому дошкільному віці діти в процесі спілкування з ровесниками та дорослими батьками й вихователями форми комунікації, якими вони вже оволоділи. Весь комунікативний процес є системою структурних компонентів: потреби, мотиви, мовленнєві операції (або дії), поповнення лексичного матеріалу та синтаксичних конструкцій у мовленні. Усі ці компоненти системного мовленнєвого та психічного розвитку дітей утворюють рівень розвитку комунікативних навичок або комунікативної компетентності в дошкільному віці. А.В. Запорожець, М.І. Лісіна ці специфічні

утворення, що є етапами онтогенезу спілкування, називають формами спілкування.

Для успішного розвитку комунікативних навичок у дошкільників з порушеннями слуху необхідне тісне спілкування та спільна діяльність як у сім'ї, так і в дошкільному закладі.

Необхідно дотримуватися конкретних умов:

соціальна ситуація або соціальне середовище розвитку дітей дошкільного віку;

- формування потреби у спілкуванні з ровесниками, батьками та іншими оточуючими людьми;

спільна діяльність з використанням різноманітних навчальних або рольових ігор, оскільки гра є провідним соціальним фактором розвитку особистості кожної дитини;

формування комунікативної культури та мотиваційної сфери дошкільників.

Таким чином, визначаючи закономірності оволодіння дітьми комунікативними навичками в онтогенезі, необхідно зазначити, що виникнення кожного нового типу спілкування не призводить до витіснення попереднього – деякий час вони співіснують, потім, розвиваючись, кожен з типів спілкування набуває нових, більш складних форм.

Діти, у яких спостерігаються порушення в мовленнєвій системі, більшою мірою потребують формування комунікативних умінь та навичок. Будь-яке порушення мовленнєвої функції негативно відбивається на комунікативному процесі та процесі соціально-психологічної адаптації дітей у суспільстві на будь-якому етапі розвитку. Найбільше спостерігається дошкільників з порушеннями слуху, яке може бути різним за своєю структурою, а, отже, по-різному проявляються аномальні мовленнєві процеси. Це завжди супроводжується незрілістю окремих психічних функцій, що й відбивається у стійкому порушенні комунікативного процесу, заважає

формуванню та розвитку комунікативних навичок або комунікативної компетентності кожного дошкільника.

Слух – відображення дійсності у формі звукових явищ, здатність живого організму сприймати та розрізняти звуки. Ця здатність реалізується за допомогою органу слуху, або звукового аналізатора, складного нервового механізму, що сприймає та диференціює звукові подразнення.

Одним з найважливіших показників психологічної готовності дітей з порушеннями слуху до комунікації є рівень слухомовленнєвого розвитку дитини, оскільки слух і мовлення є не тільки засобом прийому та переробки інформації, а й засобом удосконалення процесу мислення. Чим багатше і правильніше мовлення дитини, чим краще розвинений її фізіологічний та фонематичний слух, тим ширші можливості її комунікативної діяльності. У клініко-лінгвістичній практиці виділяють три основні комунікативні групи дітей з порушеннями слуху.

Клініко-комунікативна картина глухих дітей вказує на глибоке стійке двостороннє порушення слуху, яке визначається, перш за все, спадковістю, вродженими або набутими в ранньому дитинстві факторами – до оволодіння мовленням (постнатальний період). У випадку, коли глухих дітей не навчають мовлення спеціальними засобами, вони стають німими – глухонімими.

При цьому більшість глухих дітей мають залишковий слух. У плані комунікації, вони сприймають тільки дуже гучні звуки (силою від 70-дБ) у діапазоні не вище 2000 Гц. Як показує комунікативна практика, глухі краще чують нижчі звуки (до 500 Гц) і практично не сприймають високі (понад 2000 Гц). Якщо глухі відчують звуки гучністю 75-90 дБ, то прийнято вважати, що у них туговухість третього ступеня.

Якщо ж глухі відчують тільки дуже гучні звуки – силою понад 90 або 100 дБ, то стан їхнього слуху визначається як туговухість четвертого ступеня. Тривале навчання таких осіб мовлення забезпечує, зрештою, формування мовлення, що наближається до нормального, або хоча б сприяє спілкуванню в

соціальному середовищі. Слабочуючі (туговухі) діти (особи) з частковою недостатністю слуху, що призводить до стійкого порушення мовленнєвого розвитку і як наслідок – комунікативного.

До слабочуючих належать діти з дуже великими відмінностями в області слухового сприйняття. Слабочуючими прийнято вважати осіб, які починають чути звуки гучністю від 20-50 дБ і більше (туговухість першого ступеня), якщо вони чують звуки тільки гучністю від 50-75 дБ і більше (туговухість другого ступеня). Відповідно у різних дітей сильно варіює і діапазон сприйманих звуків за висотою.

Недоліки слуху у туговухої дитини призводять до уповільнення темпу в оволодінні мовленням, до сприйняття мовлення на слух у спотвореному вигляді, зміни ладу фонетико-фонематичного ряду, зміни комунікативної структури. Втрата слуху у пізнооглухлих дітей має тотальний, або близький до глухоти, характер, іноді – близький до того, що спостерігається у слабочуючої дитини.

На цьому ґрунті у дитини може з'явитися важка психічна реакція на те, що вона не чує багато звуків або чує їх спотвореними, не розуміючи, що їй говорять. Це іноді призводить до повної відмови дитини від будь-якого комунікативного розвитку в навколишньому середовищі, дає поштовх психічному захворюванню (ранньому дитячому аутизму, ретардації). Завдання перед фахівцем полягає в тому, щоб активізувати комунікативну діяльність, навчити дитину сприймати та розуміти усне мовлення.

У випадку, якщо у неї є достатні залишки слуху, то ця мета досягається за допомогою слухового апарату.

Однак при більш тотальному порушенні слуху необхідними до комунікативного застосування стають дактиль, жестова мова, читання з губ та писемна мова (порушення якої у глухих та слабочуючих дітей має іноді стійкий характер).

Звукове оформлення мовлення у дітей з порушеннями слуху значно відстає від вікової норми: у них продовжують спостерігатися всі види порушень звуковимови (відзначаються порушення вимови свистячих, шиплячих, Л, ЛЬ, Р, РЬ, дефекти озвончення та пом'якшення). Недостатній розвиток фонематичного слуху та сприйняття призводить до того, що у дітей самостійно не формується готовність до звукового аналізу та синтезу слів, що згодом не дозволяє їм успішно оволодіти грамотою в школі без допомоги сурдопедагога.

Для дітей з порушеннями слуху характерне недостатнє формування словотворчої діяльності. Іноді вони намагаються вживати прості зменшувально-пестливі форми іменників, типу: будиночок, хвостик, носик, столик. Найчастіше діти роблять грубі порушення при утворенні нових слів: домник (людина, яка будує будинок), горохвий (гороховий), мехний (хутряний).

Досить часто у дітей з порушеннями слуху присутнє порушення мовлення: невміння виділити в тексті або в реченні головні та другорядні компоненти композиції, зв'язки слів між реченнями та всередині речення.

Повсякденне спостереження за проявом мовленнєвих помилок, за правильним використанням поставлених або виправлених звуків у мовленні старших дошкільників допомагає систематизувати види помилок та скоригувати роботу над звуковимовою кожної дитини. Важливим етапом цієї діяльності є мовленнєві зразки вихователів та сурдопедагогів дитячих садків.

До виправлення мовленнєвих помилок необхідно залучати самих дітей, привертати їхню увагу до звучного мовлення. При діалозі вихователя з дітьми не завжди доцільно переривати мовлення дитини та виправляти помилки, з цією метою використовується відстрочене виправлення.

Головний обов'язок вихователя та сурдопедагога полягає у знанні всіх психофізіологічних особливостей розвитку дошкільників, оскільки всі діти по-різному реагують на дефекти та зауваження: їхні комунікативні труднощі

криються в психологічній незрілості. Процес засвоєння мовленнєвих навичок пов'язаний з розвитком різних сфер, серед яких величезну роль відіграють психічні процеси.

У дітей з порушеннями слуху відстають психічні процеси в розвитку: порушена логічна послідовність у переказі подій, недостатньо розвинена афективно-вольова сфера, інтелектуальна сфера, сенсорна сфера. Мовленнєве недорозвинення пов'язане, перш за все, з соціальною адаптацією в групі, створенням доброзичливої обстановки в дитячому колективі. У таких дітей яскраво проявляються такі феномени: підвищена стомлюваність, низький рівень слухової та зорової пам'яті, може проявлятися загальмованість або навпаки, підвищена збудливість.

Аналізуючи мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку (5-6 років) з порушеннями слуху, дослідники визначили суттєві відхилення від нормально розвиваються ровесників: це, перш за все, помітно на кількісному та якісному словниковому запасі, діти з відхиленнями в розвитку мовлення не вміють відбирати із запасу найбільш точні слова та словосполучення для вираження конкретної думки або опису предмета. Ці відхилення впливають на формування та розвиток всього комунікативного процесу.

Відвідування дошкільниками з порушеннями слуху спеціальних груп або звичайних груп дитячого садка створює сприятливі умови для проведення систематичної роботи з розвитку комунікативних навичок.

Оскільки у дітей переважають у мовленнєвому розвитку бідність словникового запасу, спостерігаються своєрідні синтаксичні конструкції, частково відсутня зв'язна монологічна мова, то порушується повноцінне спілкування. Отже, спостерігається тісний зв'язок між рівнем формування мовленнєвих та комунікативних навичок у дошкільників з порушенням слуху. Це виражається у зниженні потреби у спілкуванні, у невмінні вести діалог, складати розповідь (монологічна мова), зникає інтерес до контакту, знижується адаптація в освітньому середовищі.

Зниження або порушення комунікативних можливостей та здібностей помітно відбиваються і на провідній ігровій діяльності дітей з порушеннями слуху: бідність сюжету, низький процесуальний характер гри, низька мовленнєва активність.

Таким чином, порушення мовлення, особливо на лексико-граматичному рівні, заважає розвитку ігрової діяльності, що призводить до проблем у поведінці, неконтрольованих дій та емоційних зривів. Дошкільнятам з порушеннями слуху та низьким рівнем комунікативних навичок важко працювати з партнером або брати участь у колективній грі, оскільки вони практично рідко орієнтуються на іншу людину (однолітка), слабо володіють навичками співпраці.

1.3. Комунікативна діяльність: прояв та розвиток у дітей з порушеннями слуху

Характер звуковимови слабочуючих осіб буде наступним:

- 1) змішування дзвінких і глухих при явищах одзвінчення глухих приголосних;
- 2) сигматизми (в основному призубний і бічний), тривало утримувані заміни шиплячих свистячими та змішування свистячих і шиплячих; неправильна вимова сонорів «Л» і «Р»;
- 3) недоліки пом'якшення;
- 4) пізнє формування аффрикат;
- 5) випадання при збігу приголосних однієї з приголосних.

У вимові слів є багато спотворень у структурі слова: цікаво, що зазвичай зберігається контур слів або хоча б наголошений склад, як найбільш чутний, на цій підставі можуть змішуватися слова фонетично схожі. Обмежене розуміння мовлення – один з найбільш помітних і масивних симптомів комунікативної патології.

Експресивне мовлення характеризується такими особливостями: запас слів обмежений, відрізняється дифузністю, розширеністю та неточністю їх значень.

У граматичній будові відзначаються більш-менш грубі порушення (від однослівного речення до розгорнутої фрази, з помилками в відмінкових узгодженнях, у вживанні прийменників).

Голос слабчуючого зазвичай глухий, інтонація малорозвинена і невиразна. Комунікативну недостатність свого мовлення він доповнює жестикуляцією. Форма комунікації між слабчуючим та його близькими – це жестикуляція, використання залишків слуху, тобто посилене читання з губ, гучність мовлення, мовлення на вухо.

У сучасний час діти з порушенням слуху становлять основний контингент спеціальних дошкільних закладів. Для розвитку комунікативного процесу з дошкільниками з порушеннями слуху проводиться робота з розвитку розуміння мовлення.

Дітей вчать вслухатися в звернене мовлення, виділяти назви предметів, дій, ознак, розуміти узагальнене значення слова, вибирати з двох слів найбільш підходяще до даної ситуації (скаче, ламає рве, маже клеїть, стрибає). У цей час їх вчать розуміти текст з ускладненою, конфліктною ситуацією, а також велику роль у комунікації відіграють ігри.

Гра має свої специфічні риси:

- це вільна розвиваюча діяльність, що реалізує інтерес і бажання дітей;
- це творчий шлях індивідуальної діяльності, що сприяє імпровізації та активності дій у процесі спілкування;
- це емоційна діяльність, пов'язана із суперництвом, конкуренцією;
- це дотримання прямих або непрямих комунікативних правил і дій, які відображають логіку гри.

Розвиваючі (пізнавальні) ігри. Гра у виховному процесі дошкільного освітнього закладу – це діяльність дошкільнят в навчальних ситуаціях, в ході якої вдосконалюються навички спілкування та самоврядування поведінкою.

Наочно видно, що всі функції пізнавальної гри: соціальні, комунікативні, діагностичні, терапевтичні, розважальні спрямовані на моделювання міжкультурних комунікативних умінь та навичок.

Гра дозволяє дітям з порушеннями слуху виробити стратегію доброзичливих відносин, що сприяє розвитку індивідуальної та групової активності, яка проявляється у вербальних та невербальних мовленнєвих процесах.

Завдяки мовній компетентності дошкільнята взаємодіють в межах однієї групи: розвиваються не тільки мовленнєві здібності учнів, а й стратегії спілкування, необхідні для розвитку діалогічного мовлення, а, отже, для успішного розвитку комунікативних навичок.

В ігровій діяльності формуються реальні суспільні відносини, які безпосередньо, просто складаються між партнерами.

Провідне місце для розвитку навичок спілкування займають комунікативні ігри. У дитячому дошкільному середовищі можна використовувати два типи комунікативних ігор: лінгвістичні та кооперативні. Схожість та відмінність цих ігор показано на рисунку.

Формування комунікативних дій та навичок (за ФГОС дошкільної освіти) відбувається завдяки використанню різноманітних технологічних прийомів: заповнення пропусків, здогадка, пошук, підбір однакової пари, проблеми та загадки, рольові ігри та відтворення.

Комунікативні ігри найчастіше проводяться в парі або в міні-групах: учасники гри пересуваються вільно в ігровій кімнаті, спілкуються, надаючи вербальну або невербальну мовленнєву допомогу, не перебиваючи та не виправляючи свого співрозмовника.

Лінгвістичні ігри спрямовані на розвиток та вдосконалення особистісних результатів, комунікативні ігри містять невідготовлений комунікативний процес, побудований на знайомому та новому лексичному матеріалі.

Комунікативна гра вимагає від вихователя та дітей не тільки знань та форм проведення ігрової ситуації, а й ставлення учасників гри до цього виду діяльності. У комунікативній грі важливо все: створення образів та їх програвання, вміння вести діалог (робота в парі) або полілог (робота в групі), аналіз мовленнєвих конструкцій та дій дошкільнят.

Завдання розвитку та формування комунікативних навичок є актуальним для дітей з порушеннями слуху. Але ніколи раніше слабчущі та навіть глухі діти не могли розвивати повноцінну мову таким природним шляхом, як це відбувається зараз.

Важливою основою для цього є як рання діагностика порушення слуху, компетентне слухопротезування та кваліфікована сурдопедагогічна допомога.

Одним з найважливіших факторів розвитку мовлення дошкільнят з порушеннями слуху є організація слухомовленнєвого середовища. Провідною діяльністю дітей дошкільного віку є сюжетно-рольова гра. У процесі цієї гри діти беруть на себе ролі дорослих людей і в спеціальній, створюваній самими дітьми ситуації відтворюють діяльність дорослих та їхні стосунки між собою.

У процесі сюжетно-рольової гри діти розвивають сюжет, об'єднуючи в єдине ціле окремі ігрові дії. Особливістю цих ігор є те, що в них вводяться правила ігрової взаємодії, в результаті виникає мовленнєва взаємодія учасників гри – діалог.

Сюжетно-рольові ігри для дошкільнят з порушеннями слуху є затребуваними та необхідними, оскільки роль та пов'язані з нею дії щодо її реалізації становлять одиницю гри. В ігровому процесі в нерозривній єдності представлені афективно-мотиваційна та операційно-технічна сторони діяльності, що сприяє вдосконаленню комунікативних навичок та здібностей.

В основі дитячої ролі закладені стосунки між дорослими людьми, які здійснюються через дії з предметами, систему міжособистісних стосунків.

Визначення комунікативних дій у грі будуються на основі спостережень за спілкуванням у світі дорослих. Спочатку молодші та старші дошкільнята програють ролі найближчих людей – батьків, звідси перші рольові ігри – дочки-матері, тато і мама. Спостереження за поведінкою людей у громадських місцях – лікарні, магазині, аптеці, стають ігровими моделями для таких ігор, як: гра в лікарню, в магазин. У таких іграх вже з'являється кілька ролей – лікар, медсестра, хворий; продавець, покупець.

Ефективність подібних ігор полягає в тому, що дошкільнята з порушеннями слуху протягом тривалого часу програють одні й ті ж сюжети, наприклад, дочки-матері, лікар і пацієнт, продавець і покупець, проте зміст ігор та дії поступово змінюються.

Дошкільнята швидко освоюють комунікативний процес через розвиток діалогічного мовлення тільки в тому випадку, якщо у них багата уява та дитяче середовище для реалізації своїх ігрових дій.

Програвання ролей на спеціальних корекційних заняттях, наприклад, у грі дочки-матері, де з'являється кілька дочок і одна мама, дозволяє кожній дитині сказати свою репліку або повторити чужу.

Одночасно відбувається корекція мовленнєвого матеріалу та комунікативних дій: кожна репліка програється дитиною, використовується міміка, жести, мова, дії.

У дошкільнят 5-6 років з порушеннями слуху на цьому рівні розвитку збагачується зміст самостійних сюжетно-рольових та рухливих ігор, вдосконалюється рольова взаємодія – рольовий діалог, формуються комунікативні навички та вміння, засновані на активізації подій в ігровій діяльності.

Проаналізуємо зразок такого діалогу:

Оля: – Мамочко, я хочу суп. Який ти приготувала? Приготувала сьогодні?

Віра: – А я котлетку. Котлетку з картоплею.

Мама: – Я не приготувала. Потрібні помічники. (Більш повний, синтаксично правильний варіант: Я ще нічого не встигла вам приготувати, мені потрібні помічники).

Оля: Я буду чистити картоплю (бере мисочку, кубики, уявляє, що чистить картоплю). Ой! Ой! Я поранилася! Не буду (чистити картоплю!)

Мама: – Гаразд, я сама. Як бачимо, гра протікає на основі комунікативної методики, дії розвиваються послідовно та логічно: одна фраза пов'язана з іншими.

Однак у дошкільнят з такими мовленнєвими порушеннями репліки в процесі гри можуть бути не пов'язані з основним сюжетом. Репліки можуть бути односкладовими, типу: Гаразд, зроблю, ні, не хочу, не буду.

Існують проблеми в ігровій діяльності у дітей з порушеннями слуху: бідний словниковий запас, діти з порушеннями слуху «не завжди можуть самостійно усвідомити приховані стосунки, зате наочні предметні дії відображають в іграх детально та педантично», невміння грати колективно, що пов'язано з особистісними особливостями.

Таким чином, спільна сюжетно-рольова гра мотивує дітей з порушеннями слуху активно користуватися мовою в процесі ігрової взаємодії.

Для корекції мовлення та формування комунікативних навичок у дошкільних освітніх закладах ефективно впроваджується система дидактичних ігор Марії Монтесорі. У центрі системи Монтесорі психічний та психологічний розвиток дитини, тобто розвиток початкової, індивідуальної природи дитини.

При цьому психічний розвиток порівнюється і практично ототожнюється з органічним зростанням. Педагогічно доцільне підготовлене середовище, зазвичай зване предметно-просторовим розвиваючим середовищем Монтесорі групи, стимулює дитячу активність, дає можливість проявляти самостійність та ініціативу, включатися в творчу діяльність.

Всі спеціально розроблені Марією Монтессорі посібники – це іграшки, а численні вправи – ігри. М. Монтессорі розглядала гру з точки зору психолога як діяльність, яка є роботою з перебудови психіки дитини, створює можливість брати участь у комунікативному процесі дітям з порушенням слуху.

Отже, зміст та методика організації ігор у групі дошкільнят з порушеннями слуху повинні відповідати віку дитини, її психічному, емоційному та мовленнєвому розвитку.

Для формування фізичної досконалості – рухливі ігри, а для розвитку соціальних емоцій та комунікативних навичок особистості – ігри з правилами, сюжетно-рольові, драматичні, театралізовані. Невміння дітей грати може означати порушення в комунікативному процесі, в адаптації до різних життєвих ситуацій.

Створюючи певні ігрові ситуації, сурдопедагог повинен зрозуміти, який розвиток отримують соціальні емоції дитини, який її особистісно-емоційний багаж, і який вплив можуть мати виявлені емоційні стани на розвиток комунікативних можливостей та здібностей, тобто, комунікативної компетентності кожного дошкільника з обмеженими мовленнєвими навичками.

Робота з розвитку монологічного мовлення з дошкільнятами з порушеннями слуху має провідну мету: навчити в логічній послідовності висловлювати власну думку, розповідаючи про себе, своїх близьких та про події навколишнього світу. Цей процес складний, оскільки вимагає індивідуального підходу до кожної дитини з порушеннями слуху, до вибору творчих методик, які можуть призвести до формування навичок зв'язного мовлення.

Чітко відображені завдання корекційної роботи вихователя та сурдопедагога в галузі розвитку мовлення дошкільнят: провідною з них є розвиток у дітей здатності використовувати навички зв'язного мовлення в різних ситуаціях спілкування.

Корекційно-розвивальна робота передує спеціальним заняттям, забезпечуючи необхідну пізнавальну та мотиваційну базу для формування комунікативних умінь та навичок. У ході корекційного процесу постійно відбувається спостереження за проявами мовленнєвої активності дітей, за правильним використанням поставлених або виправлених звуків у власному мовленні дошкільнят, засвоєних граматичних форм.

Гарне знання психічного розвитку кожного дошкільника з порушеннями слуху, їх реагування на свій дефект допомагає вирішити не тільки мовленнєві проблеми, а й комунікативні труднощі, змінюючи умови спілкування з однолітками.

Велику увагу в розвитку комунікативних навичок відіграє діалогічне мовлення – основна форма спілкування в дошкільному віці. Діалог сприяє формуванню навичок питально-відповідної форми мовлення, здатності вислухати повідомлення та висловити до нього ставлення, навичок реагування на повідомлення – виконання або відмова від дій.

При роботі з дошкільнятами з порушенням слуху на початковому етапі формування та розвитку діалогічних навичок у процесі спілкування виділяються три завдання: 1). Навчити дітей з порушеннями слуху відповідати точно і зрозуміло на поставлені запитання.

2). Навчити правильно формулювати запитання.

3). Виховати здатність вільно розкуто вести діалог, використовуючи індивідуально-психологічний підхід до кожного дошкільника.

Основними методами є бесіди, комунікативні ситуації та ігри, ігрові прийоми, робота з текстами усної народної творчості, літературних творів.

Комунікативна ситуація є ядром процесу навчання навичок діалогічного мовлення, оскільки при її створенні встановлюється система взаємин тих, хто спілкується; мотивується спілкування; презентується (подається) мовленнєвий матеріал; набуваються мовленнєві навички; розвивається активність та самостійність спілкування; закріплюються комунікативні навички учнів.

Весь підібраний матеріал – ігри, тексти, пісні – сприяє формуванню елементарних правил ведення діалогу, правил та норм поведінки в ігровій комунікативній ситуації. Спільні ігри з однолітками, діалоги з дорослими та іншими дітьми позитивно впливають на формування взаємодії та взаємин, що й відображається на комунікативних навичках.

Спільний аналіз текстів дозволяє створити розвиваючу та виховну атмосферу на кожному занятті з вихователем або сурдопедагогом. Робота з текстом поступово перетворюється на полілог, у ході якого кожен дошкільник стає активним його учасником.

Для вдосконалення комунікативних навичок важливий відбір текстів, оскільки сприйняття змісту тексту та його аналіз повинні відповідати потребам, інтересам та віковим нормам дошкільнят з порушеннями слуху.

З цією метою відбираються тексти з мовленнєвими конструкціями, необхідними для спілкування. Крім цього, використовуються різні моделі мовленнєвого спілкування – від спрощених до найскладнішого етапу комбіновані спеціальні заняття з сурдопедагогом, педагогом з музики та танців, фізкультурно-оздоровчі заняття.

Отже, всі етапи діяльності сурдопедагога та вихователя пов'язані з різними видами ігор, ігрових ситуацій. Щоб гра служила засобом профілактики та корекції розвитку мовлення, сприяла розвитку комунікативних навичок, необхідно враховувати специфіку формування вищої нервової діяльності.

У дошкільнят з порушеннями слуху найбільш розвинена моторна пам'ять, а найменш – слухова.

Такі діти поступаються своїм одноліткам з нормальним розвитком мовлення за обсягом пам'яті та уваги. У них спостерігається зниження концентрації, переключення, розподілу, обсягу та стійкості уваги. Тому розвиток навичок спілкування має вестися не тільки на спеціальних заняттях у дошкільному освітньому закладі, а й удома, в сімейних умовах.

Цілеспрямована робота сурдопедагога з усіма учасниками – дошкільнятами, батьками, вихователями – дозволить постійно спостерігати та коригувати комунікативні вміння та навички дітей.

Висновки до розділу 1

Аналіз науково-психолого-педагогічної літератури дозволив зробити такі висновки щодо теоретико-методологічних основ формування комунікативної діяльності у дітей дошкільного віку з порушеннями слуху:

1. Комунікативна діяльність є однією з провідних у дошкільному віці, оскільки забезпечує процес соціалізації, формування взаємодії з оточенням, опанування мовлення як основного засобу спілкування. Для дітей з порушеннями слуху розвиток комунікативних навичок ускладнений через дефіцит слухового сприймання, що впливає на формування мовлення, когнітивної сфери та емоційно-вольової регуляції.

2. Процес розвитку комунікативної діяльності у дошкільників з порушеннями слуху має свою специфіку. У таких дітей спостерігається відставання у розвитку словникового запасу, граматичних структур, мовленнєвого слуху та зв'язного мовлення. Водночас компенсаторно активізуються невербальні засоби спілкування: міміка, жести, рухи, що набувають важливого значення у міжособистісних взаємодіях.

3. Психологічна характеристика старших дошкільників з порушеннями слуху відображає особливості емоційно-комунікативної сфери. Для них характерна обмеженість кола спілкування, труднощі у встановленні контактів з однолітками та дорослими, потреба у підвищеній емоційній підтримці, стимулюванні мотивації до спілкування.

4. Формування комунікативної діяльності у дітей з порушеннями слуху можливе за умови створення спеціально організованого навчально-виховного середовища, використання зорової підтримки, розвитку

залишкового слуху (за наявності), застосування технічних засобів корекції слуху, а також впровадження спеціальних педагогічних методик, що орієнтовані на розвиток як мовленнєвих, так і невербальних комунікативних засобів.

5. Теоретичний аналіз засвідчив, що ефективне формування комунікативної діяльності у дітей з порушеннями слуху потребує комплексного підходу, який включає взаємодію мовленнєвого, пізнавального, соціально-емоційного та сенсомоторного розвитку, а також активну співпрацю педагогів, сурдопедагогів, психологів і батьків.

Отже, формування комунікативної діяльності у старших дошкільників із порушеннями слуху — це складний, поетапний процес, що потребує цілеспрямованої педагогічної підтримки з урахуванням індивідуальних можливостей і потреб кожної дитини.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ КОРЕКЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ ТА ЇЇ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА

2.1. Обґрунтування мети, завдань і методів експериментального дослідження

Мета констатуючого: виявити формування комунікативної сторони мовлення у дошкільнят шостого року життя з порушеннями слуху.

Дамо визначення констатуючого експерименту. Констатуючий експеримент – це таке дослідження, яке дозволяє провести діагностику спочатку поставленої проблеми, встановити її достовірність та правдоподібність. Виходячи з мети дослідження, необхідно вирішити наступні завдання:

1. Вивчити та проаналізувати методики для виявлення рівня розвитку комунікативних навичок у дошкільнят.
2. Розробити діагностичний комплекс та провести обстеження.
3. Провести якісний та кількісний аналіз отриманих результатів та зробити висновок про ступінь формування комунікативних навичок у дітей з порушеннями слуху.

Маючи на меті підтвердити гіпотезу та апробувати методику, ми розділили групу довільним способом на дві підгрупи. Метою таких дій стало те, що наприкінці дослідження на контрольному етапі можна було б побачити динаміку: які зміни відбулися в групі, де ми проводили заняття з дітьми, і який результат був у дітей, з якими ми не проводили жодних занять.

Дослідження проводилося в три етапи:

На першому етапі дослідження проводилося формування вибірки та підбір методик для дослідження ступеня формування комунікативних навичок у дошкільнят шести років з порушеннями слуху. Для діагностики були обрані методи та методики, що сприяють визначенню комунікативної сторони мовлення.

На другому етапі дослідження була реалізована програма обстеження комунікативних навичок. Усі результати констатуючого експерименту були піддані кількісній та якісній обробці.

На третьому етапі дослідження був проведений навчальний експеримент з розвитку комунікативних навичок у дітей з порушеннями слуху. Усі дошкільнята були розділені на дві групи: експериментальну та контрольну.

Корекційні заняття в двох групах проходили в звичайному режимі, але в експериментальній групі частина звичайних занять замінювалася розробленою програмою. Після реалізації корекційної програми був проведений контрольний експеримент, що дозволяє побачити ефективність проведених занять.

Діагностика проходила в звичайних умовах під час занять. Отримані дані були проаналізовані, що дозволило сформулювати висновки дослідження.

Головним у дослідженні було залучення кожної дитини в ігровий та комунікативний процес, де непомітно для неї самої буде здійснюватися навчання комунікативним навичкам спілкування та навичкам діалогічного мовлення.

2.2. Зміст корекційної програми формування комунікативної діяльності у дітей з порушеннями слуху

У корекційній роботі з дошкільнятами з порушеннями слуху важливими методологічними принципами є: системність, комплексність, творчий, але при цьому індивідуальний підхід. Головним методом було залучення кожної

дитини в ігровий комунікативний процес. При діагностиці, а також контролі основним методом був констатуючий експеримент з подальшою обробкою отриманих результатів.

У роботі були застосовані такі методи дослідження:

1. Аналіз науково-методичної та психолого-педагогічної літератури.
2. Аналіз медичної документації.

Об'єктами експериментального дослідження є дошкільнята віком 6 років. Соматичний стан дитини визначався як адекватний стан здоров'я для проведення психологічної діагностики.

Соціальні умови в сім'ї оцінювали як хороші при достатньому матеріальному достатку сім'ї, достатній увазі до дитини, відсутності стресів для дитини в сім'ї (у вигляді агресії членів сім'ї один до одного, алкоголізму в сім'ї).

Умови оцінювалися як задовільні при незначних проблемах (наприклад, у матері недостатньо часу для дитини через роботу, процес розлучення, виховання у бабусі, коли мати працює тощо).

Умови оцінювалися як незадовільні при значних проблемах (алкоголізм батьків, агресія в сім'ї, матеріальний недолік у сім'ї, що відбивається на дитині).

Соціальні умови в сім'ї оцінювалися за допомогою спостереження та в результаті бесіди з вихователями.

3. Психолого-педагогічне обстеження.
4. Педагогічний експеримент.

Для тестування застосовувався діагностичний матеріал таких авторів, як Ю.А. Афонькіна, Ж. Піаже, Є.О. Смирнова, Г.А. Урунтаєва, Г.А. Цукерман та М.І. Лісіна:

- методика Є.О. Смирнової Моделююча бесіда;
- методика Ж. Піаже Ліва та права сторони;
- методика Г.А. Цукерман Хто правий?;

- методика Г.А. Урунтаєвої, Ю.А. Афонькіної Розфарбуй рукавички.
- методика М.І. Лісіної діагностики форм спілкування.

Дані методики були вивчені нами, модифіковані та максимально адаптовані до теми нашої дипломної роботи.

Методика № 1 Моделююча бесіда Є.О. Смирнової. Мета: вивчення форм спілкування дошкільнят з порушеннями слуху в різних ситуаціях, що моделюють ту чи іншу форму спілкування.

Стимульний матеріал та обладнання: психологічна обстановка, підготовлені питання.

Інструкція: Відповідай, будь ласка, на питання, які я тобі задам.

Процедура обстеження: Дітям ставилися такі питання:

Що ти найбільше хочеш зробити: грати з іграшками, читати нову казку чи поговорити про щось цікаве?

Наступні завдання та питання залежно від вибору дитини: Давай разом пограємо: яку іграшку виберемо?

Як ми будемо грати? Давай розподілимо ролі. Давай я тобі прочитаю казку.

Хто герой цієї казки? Які дії героя? Що нового ти дізнався з цієї казки? Тобі б хотілося дочитати казку? Що б ти хотів запитати про героїв казки?

Хто з дітей групи тобі подобається найбільше? Чому?

З ким із дітей у групі ти дружиш? Часто сваришся? Чому?

Я думаю, що всі діти в нашій групі добрі та ввічливі. А ти як вважаєш?

Обробка результатів: У процесі бесіди фіксуються відповіді дитини в протокольному обстеженні.

Покажемо показники комунікації в наступній таблиці.

Таблиця 2.1

Показники комунікації

Показники комунікації	Характеристика
Ситуативно-ділове спілкування	- навички орієнтування на партнера; - інтерес до гри, захопленість сюжетом гри; - перевага спільної або одиночної гри.
Пізнавальне спілкування	- активність участі в розмові про казку або її героя; - активність і здатність ставити запитання; - навички зв'язного розповідання; - тривалість і підтримка бесіди; - частота відволікань або повна байдужість до прочитаного чи побаченого.
Особисте спілкування	- здатність проявляти інтерес до оточуючих людей, зокрема до ровесників; - навички оцінювання власних вчинків і норм поведінки інших; - інтерес до думки та оцінки вихователя або сурдопедагога; - прояв особистісно-емоційних властивостей і якостей; - здатність почути дорослого (партнера по комунікації).

Якщо дитина впевнено й однозначно спочатку обрала спільну гру, значить, вона віддає перевагу ситуативно-діловому спілкуванню з дорослим. Вибір нової книжки означає інтерес до пізнавального спілкування, а перевага розмови свідчить про прагнення дитини до особистісного спілкування.

Критерії оцінювання: при порівнянні поведінки дітей ЕГ у різних моделюючих сурдопедагогом ситуаціях обрано такі показники:

- 1) вибір ситуації спілкування;
- 2) активність дошкільнят: балакучість, здатність проявити ініціативу та розвинути тему спілкування;
- 3) чутливість (інтерес) до слів і дій сурдопедагога, здатність почути його висловлювання та дати адекватну відповідь;

4) загальний інтерес і настрої дитини: її зосередженість на темі спілкування, емоційний комфорт;

5) час, протягом якого дошкільник може спілкуватися. Шкала оцінювання:

0 балів – повна відсутність даної якості; 1 бал – слабка вираженість якості;

2 бали – середня вираженість якості; 3 бали – сильна вираженість якості.

Середньогрупові шкальні або рівневі значення: визначається лідируючий вид спілкування: ситуативно-ділова форма, позаситуативно-пізнавальна, позаситуативно-особистісна.

Первинні дані: характерними ознаками кожного виду моделювання: бесіди за казкою, спільної гри, особистої розмови по душах.

Дослідження комунікативних навичок та емоційного стану дітей ЕГ за методикою Є.О. Смирнової «Моделююча бесіда» проводилося у звичайній ігровій ситуації, що дозволило дітям комфортно себе почувати.

Методика № 2 Ж. «Піаже Ліва і права сторони». Мета методики: визначення комунікативних дій кожного дошкільника з урахуванням позиції співрозмовника.

Стимульний матеріал та обладнання: монета, олівець.

Інструкція: Я буду ставити тобі питання, на які ти повинен відповісти як словесно, так і у формі дії.

Процедура обстеження: Дітям пропонуються такі завдання:

1. Покажи мені свою праву руку. Ліву. Покажи мені праву ногу. Ліву.
2. Покажи мені мою ліву руку. Праву. Покажи мені мою ліву ногу. Праву.
3. На столі перед дитиною монета та олівець: монета з лівого боку від олівця по відношенню до дитини. Олівець зліва чи справа? А монета?

4. Дитина сидить навпроти дорослого, у якого в правій руці монета, а в лівій руці олівець. Ти бачиш цю монету? Де вона у мене, в лівій чи в правій руці? А олівець?

Обробка та реєстровані показники: Реєструють відповіді випробовуваних та співвідносять їх відповідно до критеріїв оцінювання. На підставі розроблених критеріїв оцінювання були визначені показники рівня виконання завдань:

Високий рівень: дошкільнята у всіх чотирьох пробах розуміють можливості використання різних точок зору на одну й ту ж ситуацію. Добре розвинена координація просторових позицій.

Середній рівень: школярі правильно відповідають тільки в 1 і 3 ситуаціях, легко співвідносять сторону своєї позиції, проте не враховують позицію іншої людини.

Низький рівень: школярі допускають помилки у всіх позиціях, координація різних просторових позицій у них порушена – 0 балів дитина не може оцінити вчинки дітей.

Шкала оцінювання:

0 балів – повна відсутність даної якості; 1 бал – слабка вираженість якості;

2 бали – середня вираженість якості; 3 бали – сильна вираженість якості.

Методика № 3 Цукерман Г.А. «Хто правий?» Мета методики: вивчення комунікативних навичок, спрямованих на врахування позиції співрозмовника, емоційного ставлення до оточуючих та моральних норм.

Стимульний матеріал та обладнання: три картки з невеликими сюжетними замальовками.

Інструкція: Зараз я прочитаю тобі по черзі текст з трьох маленьких оповідань, тобі треба відповісти на поставлені питання. Тобі необхідно вибрати одну точку зору та обґрунтувати вибір або запропонувати свою точку зору з аргументацією вибору.

Процедура обстеження: Дітям читаються невеликі оповідання, експериментатор фіксує поведінкові реакції дитини та її пояснення.

Завдання 1. Петя намалював Змія Горинича і показав малюнок друзям. Володя сказав: Ось здорово! А Саша вигукнув: Фу, ну й страховисько! Як ти думаєш, хто з них правий? Чому так сказав Саша? А Володя? Про що подумав Петя? Що Петя відповість кожному з хлопчиків? Що б ти відповів на місці Саші та Володі? Чому?

Завдання 2. Під час колективних занять треба було побудувати вежу. Всі об'єдналися в мікрогрупи: три подруги стали сперечатися, з чого почати. Спочатку побудуємо вершину вежі, – сказала Наташа. Ні, почати треба з укріплення стін, – запропонувала Катя. А ось і ні, спочатку треба побудувати основу вежі, – заперечила Маша. Як ти думаєш, хто з них правий? Чому? Як пояснювала свій вибір кожна з дівчаток? Як їм краще вчинити?

Завдання 3. Дві сестри пішли вибирати подарунок своєму маленькому братикові до першого дня його народження. Давай купимо йому це лото, – запропонувала Лена. Ні, краще подарувати самокат, – заперечила Аня. Як ти думаєш, хто з них правий? Чому? Як пояснювала свій вибір кожна з дівчаток? Як їм краще вчинити? А що б запропонував подарувати ти? Чому?

Обробка первинних даних. У протоколі реєструють відповіді та співвідносять їх відповідно до таких критеріїв оцінювання комунікативних навичок:

Високий рівень: дошкільнята демонструють розуміння відносності оцінок та підходів до вибору, враховують різні позиції героїв оповідань, вміють висловити та аргументувати власну думку. Дошкільнята здатні подолати егоцентризм.

Середній рівень: діти демонструють правильні відповіді в окремих ситуаціях. Вони розуміють можливість різних підходів до оцінки ситуації, вважають, що одні думки справедливі, інші помилкові. Однак ні в тому, ні в іншому випадку не можуть їх обґрунтувати.

Низький рівень: дошкільнята не здатні враховувати можливість різних підстав для оцінки однієї й тієї ж ситуації, виключають можливість різних правильних думок, оскільки визнають тільки власну думку.

Шкала оцінювання:

0 балів – повна відсутність даної якості; 1 бал – слабка вираженість якості; 2 бали – середня вираженість якості; 3 бали – сильна вираженість якості.

Методика № 4 Г.А. Урунтаєвої та Ю.А. Афонькіної «Розфарбуй рукавички». Мета методики: виявлення ступеня сформованості комунікативних навичок та здібностей здійснення співпраці (робота в парах).

Стимульний матеріал та обладнання: картки із зображенням рукавички, фарби, олівці різних кольорів.

Інструкція: Діти, перед Вами лежать дві намальовані рукавички та олівці. Рукавички треба прикрасити так, щоб вийшла пара, – для цього вони повинні бути однаковими. Ви самі можете придумати візерунок, але спочатку треба домовитися між собою, який візерунок малювати, а потім приступати до малювання.

Процедура обстеження: сурдопедагог спостерігає за спільною діяльністю дошкільнят, оцінюючи:

продуктивність спільної діяльності;

- вміння дітей домовлятися, приходити до спільного рішення;
- взаємоконтроль під час виконання діяльності;
- взаємодопомога під час малювання,
- емоційне ставлення до спільної діяльності.

Обробка та результатів: у протоколі фіксується колір, який був обраний для малюнка рукавички, ступінь схожості дій у процесі спілкування, взаємодопомога та контроль за діяльністю ровесників. На підставі критеріїв методики визначається ступінь формування комунікативних навичок:

Високий рівень: дошкільнята з порушеннями слуху вміють домовлятися та вибирати один малюнок, тому їхні рукавички прикрашені однаково, візерунок збігається повністю або дуже схожий. У спільній діяльності надають один одному допомогу, координують свої дії та дії партнера, уважно стежать за реалізацією обраного візерунка.

Середній рівень: у спільній діяльності діти з порушеннями слуху реалізують частину задуму, тому їхній візерунок збігається частково: окремі ознаки (колір або форма деяких деталей) збігаються, але є й помітні відмінності.

Низький рівень: у дошкільнят слабо розвинена узгодженість дій та вміння працювати спільно: в їхніх візерунках спостерігаються великі відмінності або відсутність схожості. Діти не здатні домовитися, кожен з них переконаний тільки у своєму виборі.

Шкала оцінювання:

0 балів – повна відсутність даної якості; 1 бал – слабка вираженість якості; 2 бали – середня вираженість якості; 3 бали – сильна вираженість якості.

Методика № 5 М.І. Лісіної «Діагностика форм спілкування». Мета: визначення провідної форми комунікації дитини та дорослого.

Стимульний матеріал та обладнання: іграшки, книги та питання для бесіди.

Інструкція: Я буду ставити тобі питання, на які ти повинен відповісти як словесно, так і у формі дії.

Процедура обстеження: дитина заходить до кімнати, де знаходяться книги та іграшки, їй ставиться питання, що б вона хотіла: (I ситуація) грати з іграшками; (II ситуація) читати книгу або (III ситуація) поговорити. Проводиться та діяльність, яку віддала перевагу дитина. Потім дитині необхідно буде вибрати один з двох видів діяльності, що залишилися. За

відсутності дитиною самостійного вибору експериментатор пропонує пограти, потім почитати, а потім поговорити. Час кожної ситуації 15 хвилин.

Типи спілкування виділяють за перевагою однієї з трьох ситуацій: Перша ситуація (спільна гра) – ситуативно-ділове спілкування; Друга ситуація (бесіда) – позаситуативно-особистісне спілкування.

Обробка результатів: показники дій дітей оцінюються в балах. На кожну дитину заповнюється індивідуальний лист протоколу (на кожну ситуацію окремий протокол, всього три протоколи). У протоколах фіксуються шість показників поведінки дітей: порядок вибору ситуації; основний об'єкт уваги в перші хвилини досвіду; характер активності по відношенню до об'єкта уваги; рівень комфортності під час експерименту; аналіз мовленнєвих висловлювань дітей; бажана для дитини тривалість діяльності.

Шкала оцінювання:

1 бал – ігри-заняття;

2 бали – бесіда на особистісні теми.

Підібрані методики відповідають рівню розвитку дошкільнят шести років з порушеннями слуху та дозволяють якісно визначити ступінь формування комунікативних навичок у процесі ігрових дій.

На підставі статистичних даних були визначені частки дітей з різним рівнем формування комунікативних навичок при моделюванні трьох ситуацій. Спочатку був визначений вибір ситуації (рис.2.1).

Рис.2.1. Рівень комунікативних навичок у ЕГ

Більшість дітей старшої групи (60%) обрали спільну гру, цей фактор свідчить про те, що ці діти віддають перевагу ситуативно-діловому спілкуванню. У них спостерігається інтерес до ігрової ситуації з партнером (сурдопедагогом або вихователем).

На другому місці – особистісне спілкування – 30%: це говорить про здібності прояву інтересу до оточуючих людей. У 10% дошкільнят добре розвинене пізнавальне спілкування: це проявляється в активності бесіди про казкових героїв.

На підставі обробки отриманих даних були визначені рівні комунікативних навичок у експериментальній групі моделюючих ситуаціях.

У більшості дошкільнят експериментальної групи (70%) пізнавальне спілкування сформоване на низькому рівні: відсутня активність при відповідях на питання про героїв казки, мова складається з коротких речень або окремих слів, слабо виражена здатність співпереживати героям, практичне відволікання під час читання та бесіди.

Таблиця 2.2

Порівняння рівня сформованості мовленнєвих та комунікативних навичок у ЕГ та КГ

Рівень сформованості мовленнєвих та комунікативних навичок	ЕГ	КГ
Середній рівень	40%	70%
Низький рівень	60%	30%

У 30% дітей з порушеннями слуху пізнавальне спілкування сформовано на середньому рівні, що відповідає віковим нормам і вимогам корекційних програм, що розвиваються. Ці діти здатні використовувати загальновідомі мовленнєві формули спілкування, розуміють предмет обговорення, проте ініціативи в підтримці контакту не спостерігалось.

Особистісне спілкування найбільш розвинене в групі: у 50% дошкільнят експериментальної групи спостерігається інтерес до обговорюваної мови. У процесі бесіди про свого друга або подругу діти уважно слухали сурдопедагога, емоційно та образно з використанням вербальних і невербальних засобів спілкування намагалися точно і ввічливо відповісти на запитання. Однак часто у відповідях відчувалася невідповідність слів і нездатність контролювати свої емоції.

У 50% дітей експериментальної групи даний вид спілкування сформований на низькому рівні. Для дошкільнят експериментальної групи характерні труднощі в спілкуванні, вони не здатні оцінити власні вчинки і вчинки ровесників, контакт і логіка відповідей часто не відповідали рівню розвитку дитини шести років.

Отже, методика О.О. Смирнової підтверджує дослідження вчених про те, що комунікативні навички у дошкільнят з порушеннями слуху частково не сформовані, оскільки їхній словниковий запас значно відстає від їхніх ровесників в онтогенезі. Порушення у звуковимові, неправильне формування

граматичного ладу мови безпосередньо впливає на їхню активність у комунікативному процесі під час бесіди.

За допомогою методики Ж. Піаже «ліва і права сторони» були досліджені комунікативні дії кожного дошкільника експериментальної групи з урахуванням позиції співрозмовника. В основі дослідження закладено інтелектуальний аспект спілкування між дорослим і дошкільником. З кожною дитиною з експериментальної групи була проведена бесіда на основі чотирьох запропонованих завдань. На підставі отриманих статистичних даних і критеріїв оцінювання були визначені рівні розвитку комунікативних навичок і здібностей вербально висловити власну думку.

10 % дошкільнят експериментальної групи, у яких був виявлений високий рівень комунікативних дій з урахуванням позиції співрозмовника, у всіх чотирьох пробах правильно сприймали можливості різних точок зору. У цих дітей добре сформована координація просторових позицій: вони розрізняють власну позицію і позицію педагога або ровесника. У 40% дошкільнят експериментальної групи спостерігається середній рівень формування комунікативних дій у процесі спілкування з сурдопедагогом або вихователем. Для дітей цього рівня характерні 1 - 2 помилки в пробних ситуаціях: вірні відповіді в 1, 3 пробі свідчать про наявність власної позиції в спілкуванні, орієнтир на позицію іншої людини частково відсутній.

У 40% дошкільнят з порушеннями слуху був визначений низький рівень формування комунікативних дій: у жодній з чотирьох проб не було вірної відповіді, що свідчить про неправильне формування навичок спілкування, про відсутність навичок співвіднесення предмета з особливостями точки зору спостерігача.

Дослідження дошкільнят експериментальної групи за допомогою методики Г.А. Цукерман «Хто правий?» дозволило виявити комунікативні навички з урахуванням позиції співрозмовника, емоційне ставлення до оточуючих і моральних норм. Для дослідження кожній дитині

експериментальної групи були запропоновані три картки з невеликими сюжетними замальовками. Дитині читали текст до кожної картки: необхідно було вибрати одну точку зору і обґрунтувати вибір або запропонувати свою точку зору з аргументацією вибору. На підставі отриманих статистичних даних і критеріїв оцінювання комунікативних навичок і дій були отримані показники успішності виконання всіх завдань.

Високий рівень формування комунікативних навичок з урахуванням позиції інших людей в експериментальній групі не був виявлений. 50% дошкільнят експериментальної групи показали середній рівень формування комунікативних навичок в орієнтації на позиції ровесників: для них характерний прояв егоцентризму, у всіх випадках дотримуються своєї точки зору. Діти з таким рівнем мислення і спілкування впевнені в тому, що багато людей можуть помилятися, в тому числі, і вони. У них були відсутні аргументації на першу ситуацію (оцінка малюнка): вони не змогли сформулювати свою думку на те, щоб вони відповіли на місці хлопчика. Зустрілися відповіді дітей, що, якби їхній малюнок оцінили словом страшний, то вони б заплакали або порвали малюнок (таких відповідей було багато).

Цікавий підхід дошкільнят до другої ситуації: всі вони розглядали, що будувати вежу треба з верхньої частини, що свідчить про недостатнє формування логіки. Судячи з цих відповідей, можна побачити, що дошкільнята із середнім рівнем комунікативних дій не завжди враховують і визнають різні точки зору; інтереси ровесників у деяких ситуаціях їм не цікаві.

У 50% дошкільнят експериментальної групи був виявлений низький рівень формування комунікативних навичок з орієнтацією на позиції інших людей. Для них характерний високий рівень прояву егоцентризму. У першій ситуації випробовувані з порушеннями слуху не змогли оцінити зображеного персонажа, якість малюнка і мову дітей. 2 і

ситуація показала, що випробовувані не можуть прийняти позиції інших людей, оскільки впевнені в значущості і справедливості власної

позиції. Комунікативна компетентність: уміння обґрунтувати вибір і прийняти позицію іншої людини у них не сформована або виражена дуже слабо.

Методика авторів Г.А. Урунтаєвої та Ю.А. Афонькіної. «Комунікативна ситуація діяльній взаємодії «Розфарбуй рукавички» дозволила виявити ступінь формування комунікативних навичок і здібностей здійснення співпраці (робота в парах). Попарна діяльність допомогла виявити взаємозв'язок мовних і комунікативних здібностей і можливостей дошкільнят з порушеннями слуху.

60 % дошкільнят експериментальної групи (2 пари) показали середній рівень формування комунікативних умінь і навичок, спрямованих на узгодження та здійснення співпраці. У ході вибору малюнка випробовувані цього рівня не відразу прийшли до єдиного рішення, довго і емоційно сперечалися, доводячи свою правоту. У подальшій діяльності це відбилося на малюнку: схожість рукавичок була частковою. Це сталося через те, що діти не помітили відступу від первинного задуму. Основна відмінність виразилася у виборі кольору. Взаємодія в парній роботі відбувалася в силу необхідності: коли хто-небудь забував вид малюнка або хотів подивитися, як йдуть справи у партнера. 60% (3 пари) дошкільнят експериментальної групи не змогли знайти спільне рішення, домовитися: кожен з них працював самостійно і виконав свій обраний малюнок. Це свідчить про те, що діти ігнорують думку своїх ровесників - розвинене негативне емоційне ставлення до спільної діяльності.

Отже, робота в парах показала легкість або утрудненість контактування з ровесниками, з дітьми, що перебувають у спецгрупі.

Методика М.І. Лісіної дозволила виявити провідну форму спілкування. У ході констатуючого експерименту дітям було запропоновано вибрати з трьох типів ігор: розмови з дорослими або ігри з іграшками. Світлана К., Паша Б. спочатку звернули свою увагу на іграшки, подивилися на книги, але в результаті вибрали бесіду з дорослим. Спілкування вибрали відразу двоє дітей

- Антон Н. і Аліна А. Вагався, і йому була запропонована почергова діяльність Максим К. А ось Борис П. вибрав ігрову діяльність з дорослим, віддавши перевагу іграшкам.

У таблиці 2.3 представимо результати констатуючого експерименту за методикою М.І. Лісіної.

Таблиця 2.3

Співвідношення форм спілкування

ситуативно-ділова форма спілкування	60%
позаситуативно-пізнавальна форма спілкування	40%

За даними таблиці можна зробити висновок, що у дошкільнят з порушеннями слуху сформовані ситуативно-ділова (60%) та позаситуативно-пізнавальна (40%) форми спілкування.

Таким чином, у дітей дошкільного віку з порушеннями слуху знижена потреба у спілкуванні як з однолітками, так і з дорослими, відзначається низька мовленнєва активність, невисокий рівень обробки словесної інформації, ситуативність мовлення та комунікативних умінь, небагатослівність та зниження активності у спілкуванні. Мовлення дошкільнят з порушеннями слуху має в основному ситуативний характер, у них відсутні навички викладу своїх думок, для них властива заміна зв'язного висловлювання односкладовими відповідями на всі питання.

Проведені діагностичні дослідження свідчать про те, що дошкільнята з порушеннями слуху опановують найпростіші форми діалогу з однолітками, у них відсутні навички міркування та аргументації. Їм властивий інтерес до однолітків, вони роблять численні спроби привернути до себе їхню увагу, але діалог не виходить. У цій ситуації кожна дитина не чує партнера, не відповідає на його запитання і говорить тільки про своє.

Отримані результати дослідження за всіма методиками дозволили визначити рівень комунікативних навичок у дошкільнят з порушеннями слуху.

З шести дітей четверо дітей мають середній рівень формування комунікативних навичок і тільки двоє дітей – слабкий рівень.

Таблиця 2.4

Результати констатуючого експерименту

ПІБ дитини	Результат дослідження
1	2
Павло Б.	- рівень формування комунікативних умінь – середній - потреба у спілкуванні – середня - активність у спілкуванні – середня - рівень обробки словесної інформації – середній - ситуативність мовлення та комунікативних умінь – середня - особливості мовлення – середня активність, часте використання односкладових відповідей, середні навички викладу думки - ситуативно-ділова форма спілкування
Аліна Д.	- рівень формування комунікативних умінь - середній - потреба у спілкуванні - середня - активність у спілкуванні - середня, ближче до високої - рівень обробки словесної інформації - середній - ситуативність мовлення та комунікативних умінь - середня - особливості мовлення - середня активність, але ближче до високої, є навички викладення своїх думок, відповіді часто односкладові, але присутні й складні речення (епізодично) - ситуативно-ділова форма спілкування
Максим Л.	- рівень формування комунікативних умінь - низький - потреба в спілкуванні - низька - активність у спілкуванні - низька - рівень опрацювання словесної інформації - низький - ситуативність мови та комунікативних умінь - низька - особливості мови - небалакучість і низька активність, мова тиха. - позаситуативна пізнавальна форма спілкування
Борис Б.	- рівень формування комунікативних умінь - низький - потреба в спілкуванні - низька, але ближче до середньої - активність у спілкуванні - середня - рівень обробки словесної інформації - середній - ситуативність мовлення та комунікативних умінь - середня - особливості мовлення - заміна зв'язних висловлювань односкладовими реченнями, активність середня, але ближче до низької - ситуативно-ділова форма спілкування
Світлана С.	- рівень формування комунікативних умінь - низький, ближче до середнього - потреба в спілкуванні - середня -

Продовження табл. 2.4

1	2
	активність у спілкуванні - середня - рівень обробки словесної інформації - середній - ситуативність мовлення та комунікативних умінь - середня - особливості мовлення - заміна зв'язних висловлювань односкладовими відповідями, активність середня - ситуативно-ділова форма спілкування
Антон Н.	- рівень формування комунікативних умінь - низький - потреба у спілкуванні - низька - активність у спілкуванні - низька, ближче до середньої - рівень обробки словесної інформації - середня - ситуативність мовлення та комунікативних умінь - середня - особливості мовлення - заміна складних висловлювань односкладовими, активність ближче до низької, тихе мовлення - позаситуативно-пізнавальна форма спілкування

Отже, отримані діагностичні дані на констатуючому етапі дозволили виявити рівень формування комунікативних навичок. У більшості дошкільнят експериментальної групи з порушеннями слуху сформований низький рівень комунікативних умінь та навичок.

Для цієї групи дітей характерне небажання вступати в контакт з оточуючими людьми, як вихователями, так і ровесниками, вони рідко використовують у комунікативному процесі слова етикету, ніколи першими не почнуть діалог, говорять тихо, іноді невиразно, що змушує ставити пояснюючі або навідні запитання.

2.3. Моніторинг результатів і аналіз динаміки розвитку комунікативних навичок

На підставі отриманих результатів дослідження рівня формування комунікативних умінь та навичок дошкільнят з порушеннями слуху, було визначено, що рівень сформованих комунікативних навичок у дошкільнят з порушеннями слуху неоднорідний: ступінь комунікації залежить від багатьох

мовленнєвих та соціальних факторів, що впливають на особистісно-емоційний розвиток дітей.

Предметом корекції стала комунікативна та особистісно-емоційна сфера розвитку дошкільнят п'яти-шести років.

Мета корекційних занять: у комплексі розвивати комунікативні вміння через мовленнєві та немовленнєві засоби спілкування.

Завдання навчального (формуючого) експерименту:

1. Вивчити методики корекції комунікативних навичок у дошкільнят з порушеннями слуху.

2. Підібрати вправи та комунікативні ігри для проведення корекції комунікативної компетентності.

3. Розробити корекційну програму з використанням театралізованих ігор та перевірити ефективність її реалізації у старшій групі спеціального дошкільного освітнього закладу.

База дослідження. Дослідження проводилося на базі Комунального закладу «Харківська спеціальна школа № 6» Харківської обласної ради.

Вибірка складала 6 дітей: 4 хлопчики та 2 дівчинки (віком від 5 до 6 років), які відвідують старшу групу дошкільнят.

Для участі в експерименті всі дошкільнята, які брали участь у первинній діагностиці, довільно були розділені на дві підгрупи:

- підгрупа-1 експериментальна,
- підгрупа-2 контрольна.

Діти були розділені в довільному порядку, щоб підвищити достовірність отриманих результатів.

В експериментальній підгрупі-1 проводилося корекційне навчання з використанням розробленої корекційної програми. У контрольній групі заняття проводилися у звичайному режимі дня. У зв'язку з тим, що в експериментальній групі комунікативні навички сформовані на різному рівні,

зміст індивідуальних та групових занять із сурдопедагогом було диференційовано.

Програма розрахована на дошкільнят 5-6 років і складається з кількох занять тривалістю 20-25 хвилин. Заняття проводить сурдопедагог один раз на тиждень із залученням інших фахівців дошкільного освітнього закладу.

Спеціальні заняття з дітьми експериментальної групи будувалися залежно від мовленнєвих та комунікативних можливостей кожного дошкільника, тобто з опорою на рівень сприйняття та розуміння мовленнєвих конструкцій та сформованих умінь застосовувати засоби спілкування в різних комунікативних та ігрових ситуаціях. Заняття передбачають спільну діяльність сурдопедагога, психолога, вихователів групи, викладача музики та викладача фізичного виховання.

Етапи проведення формуючого експерименту: Після реалізації корекційної програми, спрямованої на розвиток комунікативної компетентності дошкільнят з порушеннями слуху з використанням різних видів корекційної та ігрової театралізованої діяльності, було проведено контрольне експериментальне дослідження у двох групах: в експериментальній групі, де була реалізована програма, та в контрольній групі, де проводилися традиційні заняття. Для діагностики були використані ті ж методики, тільки з іншим стимульним та дидактичним матеріалом. Розглянемо результати контрольного дослідження в обох групах та визначимо результативність проведеної роботи.

На підставі статистичних даних за методикою Є.О. Смирнової була сформована таблиця 2.5.

Таблиця 2.5

Динаміка розвитку комунікативних навичок дошкільнят з порушеннями слуху

Діти з вадами слуху	Кількісне покращення
Ситуативно-ділове спілкування (до експерименту)	40% (середній рівень) 60% (низький рівень)
Ситуативно-ділове спілкування (після експерименту)	80% (середній рівень) 20% (низький рівень)

У ході ситуативно-ділового спілкування на основі спільної гри з сурдопедагогом 40% дошкільнят експериментальної групи з порушеннями слуху підвищили свій рівень формування мовленнєвих та комунікативних навичок: до експерименту середній рівень спостерігався у 40% дітей, після експерименту у 80%. Цей фактор свідчить про ефективність реалізації корекційних занять із сурдопедагогом. Лише в одного дошкільника експериментальної групи зберігся низький рівень формування комунікативних навичок.

Пізнавальне спілкування в експериментальній групі також змінилося: до експерименту низький рівень формування комунікативних навичок спостерігався у 80% дошкільнят, після експерименту цей рівень зберігся лише у 40%; зате середній рівень пізнавального спілкування з сурдопедагогом підвищився: був 20% – став 60%. Особистісне спілкування у дошкільнят з порушеннями слуху експериментальної групи помітно змінилося: у дітей з'явився інтерес до обговорюваного питання, їм усім хотілося поділитися тим, що вони бачили та чули на заняттях.

Таким чином, отримані результати дослідження показали: до експерименту у 40% дітей експериментальної групи спостерігався середній рівень комунікативних навичок емоції, після експерименту у 80%.

У контрольній групі загальний рівень формування комунікативних навичок залишився на колишньому рівні: середній рівень 60%, низький рівень 40%. Невеликі позитивні результати у цій групі дітей з порушеннями слуху спостерігалися лише у спільній грі з вихователем. Необхідно зазначити, що пізнавальний компонент у контрольній групі знизився на 20%, що свідчить про відсутність інтересу дошкільнят до бесіди про книгу, про головних героїв.

Повторна діагностика визначила, що в експериментальній групі, де проводилися заняття за додатковою корекційною програмою, рівень формування комунікативних навичок трохи покращився: у 20% дошкільнят було виявлено високий рівень комунікативних дій з урахуванням позиції співрозмовника, у всіх пробах була правильно сприйнята можливість різних точок зору.

У контрольній групі, де не проходили спеціальні корекційні заняття, результати за цією методикою стали набагато нижчими: діти, які мали на етапі констатуючого експерименту високий рівень комунікативних навичок при розрізненні власної позиції та позиції ровесника, показали середні результати.

Повторне дослідження дошкільнят експериментальної та контрольної груп з порушеннями слуху з використанням методики Г.А. Цукерман «Хто правий?» виявило динаміку розвитку комунікативних навичок з урахуванням позиції співрозмовника, емоційного ставлення до оточуючих та моральних норм.

Високий рівень комунікативних навичок з урахуванням позиції інших людей в експериментальній та контрольній групах не було виявлено.

На контрольному етапі дослідження було виявлено, що рівень комунікативних навичок в експериментальній групі підвищився на 40%, що свідчить про ефективність групових та командних ігрових ситуацій, у ході яких дошкільнята з порушеннями слуху вчилися розуміти та сприймати позиції своїх ровесників, поважати чужу думку та інтереси у будь-якому виді діяльності, у будь-яких формах спілкування.

Розглянемо індивідуальні варіанти відповідей дошкільнят в оцінці комунікативних дій інших дітей:

Аліна Д. 1 ситуація – Оцінювання малюнка:

Паша відповідає Максиму: Тобі, правда, сподобалося. Тоді я тобі подарую свій малюнок.

Паша відповідає Антону: Не подобається, не дивись!

Я оцінюю малюнок Паші: Змій Горинич у тебе як живий, тільки чомусь у нього лише дві голови. Давай разом підмалюємо йому одну голову.

ситуація: Кожна з дівчаток має рацію, треба будувати, спільно. Світла К. 1 ситуація – Оцінювання малюнка:

Моя оцінка: У тебе Змій Горинич страшний, давай йому намалюємо ще одну голову, щоб була посмішка до вух, а в очах світилася доброта.

ситуація: Я думаю, що всі мають рацію. Чому? (мовчить). Борис П. 1 ситуація – Оцінювання малюнка:

Я оцінюю малюнок Паші: Давай підмалюємо йому ще кілька голів, так буде страшніше, і всі його злякаються.

ситуація: Якщо разом будувати, будувати вежу. Треба домовитись, як робити. Я думаю, що важко будувати разом.

Борис Б. 1 ситуація – Оцінювання малюнка:

Я оцінюю малюнок Паші: Змій Горинич вийшов класний!

Можна його яскравіше розфарбувати, щоб він здавався блискучим, з лусочками.

Ситуація: Мені здається, якщо працювати спільно, треба враховувати думку кожного. Треба спробувати переконати у своїй думці.

Антон Н. 1 ситуація – Оцінювання малюнка:

Правий Максим Л. Йому сподобався Змій. Петя образився. Вони йому погані друзі. Я б їх усіх побив.

У дошкільнят контрольної групи результати дослідження за цією методикою не змінилися.

Комунікативна ситуація діяльнійшої взаємодії

«Розфарбуй рукавички» авторів Г.А. Урунтаєвої, Ю.А. Афонькіної дозволила виявити зміни у спільній діяльності. У кожній групі дітей з порушеннями слуху завдання були трохи змінені форми взаємодії: дитина доросла, дитина одноліток, що й визначило динаміку розвитку комунікативних навичок мовної та творчої діяльності. Дослідження за методикою Г.А. Урунтаєвої, Ю.А. Афонькіної дало найкращі результати в експериментальній групі: 40% дошкільнят експериментальної групи після проведення корекційних занять показали високий рівень формування комунікативних умінь та навичок, спрямованих на узгодження та здійснення співробітництва. Низький рівень комунікативних навичок залишився у 20% дітей.

У двох дошкільнят змінився рівень комунікативної узгодженості дій у ході спільної роботи став високим. У дошкільнят з таким рівнем добре розвинена фантазія та уява про це свідчила різноманітність варіантів малюнків. З усіх запропонованих варіантів діти обрали найкращий варіант, який їм сподобався. На цій підставі можна припустити, що у них розвинене вміння домовитися, вміння переконати один одного та ухвалити одне рішення. У ході створення малюнків вони активно та невимушено здійснювали взаємний контроль, допомагали один одному, порівнювали свої дії. Вся діяльність була побудована на позитивному рівні: від цього виду роботи дошкільнята отримали задоволення та заряд емоційності.

У контрольній групі результати за цією методикою не змінилися.

З 3 дітей у двох (80%) дітей експериментальної групи сформовано середній рівень розвитку комунікативних умінь. В Аліни Д. середній рівень комунікативних навичок наближений до високого: у неї за двома методиками було виявлено високий рівень. Дівчинка вміє без допомоги дорослого розрізняти емоційний стан дорослого чи дитини, здатна в особистісному спілкуванні точно описати своїх друзів, на підставі думки сурдопедагога оцінювати вчинки своїх ровесників у групі.

Добре розвинені навички ведення діалогу, вміння орієнтуватися на позиції інших людей, спокійно реагувати на неправильну думку у колективній чи парній роботі. У Світлани К., Антона Н., Паші Б. та Бориса П. виявлено середній рівень формування комунікативних умінь, що становить 60% від кількості дітей експериментальної групи. Ці діти більшість завдань виконували з підказками сурдопедагога чи вихователя. У Максима Л. зберігся низький рівень формування комунікативних навичок, тому з ним необхідно працювати за індивідуальною корекційною програмою.

Таблиця 2.6

Узагальнення результатів формувального дослідження

П.І.Б. дитини	Результат дослідження
1	2
Павло Б.	- рівень формування комунікативних умінь - середній - виконання завдань - з підказками сурдопедагога або вихователя - навички ведення діалогу - середні - вміння орієнтуватися в позиції інших дітей - середнє - реагування на неправильну думку (у парі та групі) - загалом спокійне, але з елементами емоцій
Аліна Д.	- рівень формування комунікативних умінь - середній, наблизений до високого - виконання завдань - з підказками сурдопедагога або вихователя - навички ведення діалогу - середні, наблизені до високих - вміння орієнтуватися в позиції інших дітей - добре - реагування на неправильну думку (у парі та групі) - спокійне
Максим Л.	- рівень формування комунікативних умінь - низький - виконання завдань - не може самостійно виконувати, важко виконувати навіть з підказками сурдопедагога або вихователя - навички ведення діалогу - низькі - уміння орієнтуватися в позиції інших дітей - низьке реагування на неправильну думку (у парі та групі) - емоційне
Борис Б.	- рівень формування комунікативних умінь - середній - виконання завдань - з підказками сурдопедагога або вихователя - навички ведення діалогу - середній - вміння орієнтуватися в позиції інших дітей - середнє - реагування на неправильну думку (у парі та групі) - загалом спокійне, але з

Продовження табл. 2.6

1	2
	елементами емоцій та легкої ступені агресії
Світлана С.	- рівень формування комунікативних умінь - середній - виконання завдань - з підказками сурдопедагога або вихователя - навички ведення діалогу - середні - вміння орієнтуватися в позиції інших дітей - середнє - реагування на неправильну думку (у парі та групі) - загалом спокійне, але з елементами емоцій
. Антон Н.	- комунікативних умінь - середній - виконання завдань - з підказками сурдопедагога або вихователя - навички ведення діалогу - середній - вміння орієнтуватися в позиції інших дітей - середнє реагування на неправильну думку (у парі та групі) - загалом спокійне, але часто байдужне - рівень формування

Підвищили свій рівень Аліна Д. (ближче до високого), Борис П. та Антон Н. (з низького до середнього). Максим Л. залишився на низькому рівні. З цією дитиною потрібна окрема індивідуальна корекційна програма.

Отже, гіпотеза дослідження була підтверджена. Системна цілеспрямована корекційна робота з використанням театралізованих ігор сприяє розвитку комунікативних навичок у дітей з порушенням слуху в умовах спеціального дошкільного освітнього закладу.

2.4. Методичні рекомендації для педагогів і батьків щодо підтримки комунікативного розвитку дітей з порушеннями слуху з використанням театралізованих ігор

Грунтуючись на цих даних, а також враховуючи особливості спілкування дітей старшої групи, причини його порушення, ми склали та апробували систему психолого-педагогічної корекції, спрямовану на формування комунікативних навичок дошкільників з порушеннями слуху. Ми розробили

методичні рекомендації щодо формування комунікативних навичок дошкільників.

Таким чином, було визначено:

1. Для дітей, які мають порушення слуху, потрібна систематична комплексна робота з сурдопедагогом та психологом. Неповноцінна мовленнєва діяльність накладає відбиток на формування у дітей комунікативних навичок та вмінь.

2. Ґрунтуючись на цих даних, а також враховуючи особливості спілкування дітей з порушеннями слуху, причини його порушення, ми розробили та апробували систему педагогічної корекції, спрямовану на формування комунікативних навичок.

Робота будувалася за такими напрямками:

1. становлення вміння володіти засобами спілкування;
2. формування установок на взаємодію та доброзичливе ставлення;
3. встановлення позитивних взаємин з оточуючими: здатність вислухати товаришів, коректно висловити ставлення до співрозмовника;
4. здатність висловити власні думки, формування позитивного образу Я;
5. формування вміння колективного обговорення завдань.

При цьому використовувалися прийоми ігрової терапії, ситуації, спрямовані на розвиток мотиваційної сфери спілкування, створення позитивного емоційного ставлення дитини до занять. Крім того, вся корекційна робота будувалася на основі особистісно-орієнтованого підходу, компенсаторних можливостей, особливостей емоційно-вольової сфери.

Після реалізації навчального експерименту в експериментальній групі було проведено контрольний експеримент, який показав ефективність корекційних занять: комунікативне спілкування у дітей у спеціальній групі практично відповідає віковим та мовленнєвим здібностям дошкільників з порушеннями слуху. Діти експериментальної групи активно брали участь в

ігрових та пізнавальних комунікативних ситуаціях, більше знають слів етикету привітання та прощання, частіше вживають їх у мовленні.

Отже, мета та завдання роботи досягнуті. Висунута гіпотеза доведена. Спеціально організована корекційна робота з використанням театралізованих ігор сприятиме розвитку комунікативних навичок у дітей з порушеннями слуху в умовах дошкільного освітнього процесу, доведено.

Театралізована гра як один з її видів є ефективним засобом соціалізації дошкільника в процесі осмислення ним морального підтексту літературного або фольклорного твору та участі в грі, яка має колективний характер, що і створює сприятливі умови для розвитку почуття партнерства та освоєння способів позитивної взаємодії. У театралізованій грі здійснюється емоційний розвиток: діти знайомляться з почуттями, настроями героїв, освоюють способи їх зовнішнього вираження, усвідомлюють причини того чи іншого настрою. Нарешті, театралізована гра є засобом самовираження та самореалізації дитини.

Театралізована діяльність дошкільників базується на принципах розвивального навчання, методи та організація яких спираються на закономірності розвитку дитини, при цьому враховується психологічна комфортність, яка передбачає:

- 1) зняття, по можливості, всіх стресоутворюючих факторів;
- 2) розкріпачення, що стимулює розвиток духовного потенціалу та творчої активності;
- 3) розвиток реальних мотивів: а) гра та навчання не повинні бути з-під палиці; б) внутрішні, особистісні мотиви повинні переважати над зовнішніми, ситуативними, що виходять з авторитету дорослого; в) внутрішні мотиви повинні обов'язково включати мотивацію успішності, просування вперед («У тебе обов'язково вийде»).

Театралізована діяльність дітей дошкільного віку включає в себе наступні розділи:

- ігри-драматизації;
- ігри-вистави (спектаклі);
- ігри в ляльковий театр.

Театральні ігри (ігри-драматизації).

Театральна гра спрямована на розвиток ігрової поведінки, естетичного почуття, здатності творчо ставитися до будь-якої справи та вміти спілкуватися з однолітками в різних життєвих ситуаціях. Дані ігри умовно можна розділити на загальнорозвиваючі та спеціальні.

Загальнорозвиваючі ігри вчать дитину вміння орієнтуватися в навколишньому середовищі, розвивають довільну пам'ять та швидкість реакції, вміння узгоджувати свої дії з партнерами, активізують розумові процеси. Також вони сприяють адаптації дітей у колективі однолітків та створюють передумови для успішного навчання в школі – в першу чергу за рахунок актуалізації інтелектуального, емоційно-вольового та соціально-психологічного компонентів.

Спеціальні ігри розвивають уяву та фантазію, готують дітей до дії в сценічних умовах, де все є вигадкою. К. С. Станіславський закликав акторів вчитися вірі та правді гри у дітей, оскільки вони дуже серйозно та щиро здатні вірити в будь-яку уявну ситуацію, легко змінювати своє ставлення до предметів, місця дії та партнерів по грі.

З досвіду проведеної роботи, наявність у дітей порушення слуху значно ускладнює соціальний розвиток дітей. Якщо діти, що говорять, уявлення про навколишній світ, про себе, про навколишню дійсність отримують при спілкуванні один з одним, з дорослими, то для дітей з порушеннями слуху характерні труднощі розуміння навколишніх подій, спрямованості та сенсу вчинків дорослих і дітей, формування моральних уявлень і почуттів. Діти дошкільного віку з порушеннями слуху відчують труднощі проникнення в сенс людських вчинків і відносин у зв'язку з обмеженими можливостями в оволодінні психологічними засобами пізнання соціальної діяльності. В основі

цих труднощів лежить обмеженість спілкування дітей з дорослими та між собою. Багато малюків, які вступили до дитячого садка, дуже важко, болісно реагують на відрив від сім'ї, від матері.

Виходячи з досвіду проведеного дослідження з дітьми з порушеннями слуху, найбільш ефективною формою виховання та навчання, соціальної адаптації є театралізована діяльність, оскільки діти особливо чутливо реагують візуально на зміст картинки, рух, мову тілорухів та міміки. Дане дослідження окреслило певну систему своєї подальшої роботи. Театралізовані ігри сприяють розвитку психічних процесів та різних якостей особистості, самостійності, ініціативності, емоційної чуйності, уяви. Цей вид гри має великий вплив на розвиток мовлення дітей з порушеннями слуху.

Ритмопластика. Ритмопластика включає в себе комплексні ритмічні, музичні, пластичні ігри та вправи, які сприяють розвитку природних психомоторних здібностей дошкільнят, набуттю ними відчуття гармонії з навколишнім світом, формуванню свободи та виразності рухів, уяви.

У дітей з порушеннями слуху спостерігається перенапруження («затиск») всіх або окремих груп м'язів або розслабленість («розв'язність») рухів. Тому поряд з вправами та іграми, спрямованими на розвиток рухових навичок, проводяться спеціальні ігри в поперемінному напруженні та розслабленні різних груп м'язів, аж до повного розслаблення тіла, лежачи на підлозі.

Мовленнєві ігри та вправи. Даний розділ об'єднує ігри та вправи, спрямовані на розвиток дихання та свободи мовленнєвого апарату, вміння володіти правильною артикуляцією, чіткою дикцією, різноманітною інтонацією, логікою та орфоепією. Сюди також включаються ігри зі словом, що розвивають зв'язне мовлення, творчу фантазію, вміння складати невеликі оповідання та казки, підбирати найпростіші рими.

У дитячих театральних іграх та вправах велика роль віршів.

Віршований текст як ритмічно організована мова активізує весь організм дитини, сприяє розвитку її голосового апарату. Вірші мають не тільки тренувальний характер для формування чіткої, грамотної мови, але й знаходять емоційний відгук у душі дитини, роблять захоплюючими різні ігри та завдання. Особливо подобаються дітям діалогічні вірші. Говорячи від імені певної дійової особи, дитина легше розкріпачується, спілкується з партнером. На наступному етапі з вірша можна створити цілий міні-спектакль і розіграти його у формі етюдів. Крім того, розучування віршів розвиває пам'ять та інтелект.

Робота над виставою. Створення вистави з дошкільнятами – дуже захоплююче та корисне заняття. Спільна творча діяльність залучає до процесу постановки навіть недостатньо активних дітей, допомагаючи їм подолати труднощі у спілкуванні. Як правило, матеріалом для сценічного втілення служать казки.

Ляльковий театр. Дитина із задоволенням бере в руки персонажа лялькового театру і від його імені розповідає про свої думки. За допомогою ляльки вона може висловити та відрегулювати власні переживання. Лялька провокує дітей на ведення діалогу, що є стимулюючим фактором для розвитку діалогічного мовлення.

Опосередковуючи з ляльками взаємодію з іншими людьми, діти досягають процес спілкування з однолітками. Виконуючи ролі персонажів з різними характерами, вони приміряють на себе різні моделі соціальної поведінки.

Все вищесказане дає підстави стверджувати, що застосування театралізованої діяльності має комплексний афективно-комунікативний вплив на розвиток дітей дошкільного віку.

У дошкільних закладах розвивальний потенціал театралізованої діяльності використовується недостатньо. Згідно з першою тенденцією, театралізовані ігри застосовуються головним чином як певна «вистава» на святах. Прагнення досягти хороших результатів змушує педагогів заучувати з

дітьми не тільки текст, а й інтонації та рухи в ході невиправдано великої кількості індивідуальних та колективних репетицій. Дитину навчають бути «хорошим артистом». І, як результат, вистава відбулася, спектакль сподобався глядачам. Однак освоєні таким чином вміння не переносяться дітьми у вільну ігрову діяльність.

Другу тенденцію в організації театралізованої гри можна назвати невтручанням дорослого. Правда, на практиці воно часто переростає в повну відсутність уваги з його боку до цього виду ігрової діяльності: діти надані самі собі, вихователь тільки готує атрибути для «театру».

З групи в групу дитину супроводжує однотипний набір шапочок-масок, елементів костюмів, фігурок героїв. Молодших дошкільнят це приваблює, перш за все, через можливість переодягнутися, а значить змінитися, а старшого дошкільника це вже не задовольняє, оскільки не відповідає його пізнавальним інтересам, рівню розвитку психічних процесів, зрослим можливостям самореалізації в творчій діяльності. Наслідком є майже повна відсутність театралізації в ігровому досвіді дітей 5-6 років за наявності у них інтересу до цієї діяльності та потреби в ній.

Висновки до розділу 2

У другому розділі було розроблено, теоретично обґрунтовано та практично апробовано методику формування комунікативної діяльності дошкільників із порушеннями слуху засобами театралізованих ігор. Здійснений формувальний експеримент підтвердив ефективність запропонованих педагогічних умов і методичних прийомів.

Доведено, що використання театралізованих ігор сприяє активізації як вербальної, так і невербальної комунікації дітей з порушеннями слуху, стимулює їхнє мовленнєве наслідування, розвиває здатність до діалогічного спілкування, формує емоційну виразність і впевненість у спілкуванні.

В процесі роботи визначено такі ключові педагогічні умови ефективного розвитку комунікативної діяльності:

- створення сприятливого емоційного середовища;
- індивідуалізація підходів до кожної дитини;
- систематичне включення театралізованих ігор у корекційно-розвивальний процес;
- активне залучення батьків до участі у комунікативних іграх.

Сформульовані методичні рекомендації для педагогів і батьків підкреслюють важливість:

- підбору доступних і цікавих сюжетів для ігор;
- використання наочності, жестової підтримки, міміки та пантоміми для полегшення розуміння завдань;
- стимулювання дітей до емоційного самовираження через рольові образи;
- поєднання театралізованої діяльності з іншими видами корекційної роботи — музикою, ритмікою, логопедичними вправами.

Аналіз результатів експерименту показав позитивну динаміку у формуванні таких показників комунікативної діяльності, як: розширення активного словника, покращення артикуляційних навичок, зростання впевненості у спілкуванні, розвиток умінь підтримувати діалог та висловлювати емоції.

Таким чином, театралізовані ігри є ефективним засобом підтримки комунікативного розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями слуху, за умови правильного педагогічного супроводу та тісної співпраці педагогів із батьками.

ВИСНОВКИ

Отже, в результаті виконаної роботи можна зробити наступні висновки.

У першій главі було розглянуто теоретико-методологічні основи проблеми формування комунікативної діяльності дошкільників з порушеннями слуху.

У другій главі було організовано діагностичну роботу з вивчення комунікативних навичок дошкільників з порушеннями слуху.

У третій главі охарактеризовано процес формування комунікативної діяльності дошкільників з порушеннями слуху, підведено результати експерименту та надано рекомендації щодо формування комунікативної діяльності дошкільників з порушеннями слуху.

Від рівня комунікативного розвитку залежить успішність соціально-психологічної адаптації дітей з порушеннями слуху в суспільстві та самореалізації своїх можливостей і здібностей.

Дошкільники з порушеннями слуху становлять досить велику групу, яка потребує вироблення шляхів адаптації та цілеспрямованої роботи з формування комунікативної діяльності таких дітей.

У сучасній сурдопедагогіці існує низка засобів і методів, за допомогою яких можливий розвиток комунікативних навичок дошкільників з порушеннями слуху. До засобів належать ігрова, сценічна діяльність, продуктивні види діяльності, іграшка.

Тому важливу роль у формуванні комунікативних навичок слабочуючої дитини відіграють театралізовані ігри, які мають величезний потенціал і набір виразних засобів (інтонація, жести, пози, міміка, образність).

З метою перевірки поставленої гіпотези було проведено дослідне дослідження.

Дослідження проводилося на базі Комунального закладу «Харківська спеціальна школа № 6» Харківської обласної ради. Вибірка складала 6 дітей: 4

хлопчики та 2 дівчинки (віком від 5 до 6 років), які відвідують старшу групу дошкільників.

На першому етапі дослідження проводилося формування вибірки та підбір методик для дослідження ступеня сформованості комунікативних навичок у дошкільників шести років з порушеннями слуху. Для діагностики були обрані методи та методики, що сприяють визначенню комунікативної сторони мовлення.

На другому етапі дослідження була реалізована програма обстеження комунікативних навичок. Усі результати констатуючого експерименту були піддані кількісній та якісній обробці.

На третьому етапі дослідження було проведено навчальний експеримент з розвитку комунікативних навичок у дітей з порушеннями слуху. Усі дошкільники були розділені на дві групи: експериментальну та контрольну. Корекційні заняття в двох групах проходили в звичайному режимі, але в експериментальній групі частина звичайних занять замінювалася розробленою програмою. Після реалізації корекційної програми був проведений контрольний експеримент, що дозволяє побачити ефективність проведених занять.

Діагностика проходила в звичайних умовах під час занять. Отримані дані були проаналізовані, що дозволило сформулювати висновки дослідження. Головним у дослідженні було залучення кожної дитини до ігрового та комунікативного процесу, де непомітно для неї самої буде відбуватися навчання комунікативним навичкам спілкування та навичкам діалогічного мовлення.

Використані методики були вивчені, модифіковані та максимально адаптовані до теми нашої дипломної роботи.

Отримані результати дослідження за всіма методиками дозволили визначити рівень комунікативних навичок у дошкільників з порушеннями слуху.

З шести дітей четверо дітей мають середній рівень сформованості комунікативних навичок і лише двоє дітей – слабкий рівень.

Отже, отримані діагностичні дані на констатуючому етапі дозволили виявити рівень сформованості комунікативних навичок. У більшості дошкільників експериментальної групи з порушеннями слуху сформований низький рівень комунікативних умінь та навичок.

Для цієї групи дітей характерне небажання вступати в контакт з оточуючими людьми, як вихователями, так і ровесниками, вони рідко використовують у комунікативному процесі слова етикету, ніколи першими не почнуть діалог, говорять тихо, іноді невиразно, що змушує задавати пояснюючі або навідні питання.

На підставі отриманих результатів дослідження рівня сформованості комунікативних умінь та навичок дошкільників з порушеннями слуху, було визначено, що рівень сформованих комунікативних навичок у дошкільників з порушеннями слуху неоднорідний: ступінь комунікації залежить від багатьох мовленнєвих та соціальних факторів, що впливають на особистісно-емоційний розвиток дітей.

Далі було проведено навчальний експеримент. Предметом корекції стала комунікативна та особистісно-емоційна сфера розвитку дошкільників п'яти-шести років. Мета корекційних занять: у комплексі розвивати комунікативні вміння через мовленнєві та немовленнєві засоби спілкування.

Завдання навчального (формуючого) експерименту:

1. Вивчити методики корекції комунікативних навичок у дошкільників з порушеннями слуху.

2. Підібрати вправи та комунікативні ігри для проведення корекції комунікативної компетентності.

3. Розробити корекційну програму з використанням театралізованих ігор та перевірити ефективність її реалізації в старшій групі спеціального дошкільного освітнього закладу.

Після реалізації корекційної програми, спрямованої на розвиток комунікативної компетентності дошкільників з порушеннями слуху з використанням різних видів корекційної та ігрової театралізованої діяльності, було проведено контрольне експериментальне дослідження в двох групах: в експериментальній групі, де була реалізована програма, та в контрольній групі, де проводилися традиційні заняття. Для діагностики були використані ті ж методики, тільки з іншим стимульним та дидактичним матеріалом. Розглянемо результати контрольного дослідження в обох групах та визначимо результативність проведеної роботи.

Особистісне спілкування у дошкільників з порушеннями слуху експериментальної групи помітно змінилося: у дітей з'явився інтерес до обговорюваного питання, їм усім хотілося поділитися тим, що вони бачили та чули на заняттях.

У контрольній групі результати за даною методикою не змінилися.

Отже, гіпотеза дослідження була підтверджена. Системна цілеспрямована корекційна робота з використанням театралізованих ігор сприяє розвитку комунікативних навичок у дітей з порушенням слуху в умовах спеціального дошкільного освітнього закладу. Ґрунтуючись на отриманих даних, а також враховуючи особливості спілкування дітей старшої групи, причини його порушення, були розроблені методичні рекомендації щодо формування комунікативних навичок дошкільників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусишина Л. Психологічні характеристики сформованості операції класифікації у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. Дефектологія. 2003. № 4. С. 37–40.
2. Артемчук І. В. Особливості усного зв'язного мовлення у комунікативно депривованих дітей-сиріт : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.08. Київ, 2005. 22 с. 8
3. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. 2-ге вид., випр. Київ : Світлич, 2008. 430 с.
4. Базовий компонент дошкільної освіти / [авт. кол-в: Богущ А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л. та ін.] ; наук. кер. А. М. Богущ. Київ : Вид-во МОН, 2012. 26 с. 206
5. Базима Н. В. Дитина з РАС в інклюзивному просторі. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць / Нац. пед. унт імені М. П. Драгоманова. Київ, 2018. Вип. 37. С. 22–28.
6. Базима Н. В., Шеремет М. К. До проблеми діагностики та корекції комунікативної поведінки дітей з РАС. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ, 2018. Вип. 37. С. 5–11.
7. Базима Н. В. Корекційно-розвивальна робота з розвитку мовлення у дітей з РАС. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ, 2018. Вип. 35. С. 5–14.
8. Базима Н. В., Качуровська О. Б., Коломієць Ю. В., Мартиненко І. В. Особливості психолого-педагогічного супроводу дитини з труднощами в

навчанні в інклюзивному освітньому просторі. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць / Нац. пед. унт імені М. П. Драгоманова. Київ, 2018. Вип. 36. С. 68–74.

9. Базима Н. В., Шеремет М. К. Розвиток мовленнєвої та комунікативної діяльності дітей з аутистичними порушеннями. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць / Нац. пед. унт імені М. П. Драгоманова. Київ, 2017. Вип. 33. С. 100–107.

10. Базима Н. В., Шеремет М. К. Розуміння та виконання інструкцій дошкільниками з аутизмом. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ, 2017. Вип. 34. С. 112–119. 207

11. Баранець І. В. Забезпечення високого рівня освітньо-виховного процесу шляхом формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку з порушенням мовлення. Становлення особистості в умовах сучасного розвитку суспільства: соціально-педагогічний, психологічний, корекційний і медичний аспекти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. / ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 2020. С. 13–17.

12. Баранець І. В. Історико-педагогічний аспект формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією. Становлення особистості дитини в умовах сучасного розвитку суспільства: соціально-педагогічний, корекційний і медичний аспекти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 19–20 квіт. 2018 р. / [за заг. ред. Пахомової Н. Г.] ; ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава : АСМІ, 2018. С. 13–17.

13. Баранець І. В. Компетентнісний підхід в організації освітньо-виховного процесу дітей старшого дошкільного віку із порушенням мовлення.

Шляхи удосконалення професійних компетентностей фахівців в умовах сьогодення : матеріали I міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Київ, 2020. С. 333–334.

14. Баранець І. В., Пахомова Н. Г. Комунікативні вміння і навички як важлива складова комунікативно-мовленнєвої діяльності дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією. *Integración de las ciencias fundamentales y aplicadas en el paradigma de la sociedad post-industrial* : матеріали міжнар. конф. Барселона, 2020. № 4. С. 64–69.

15. Баранець І. В. Методика формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією. Засоби навчальної та наукової діяльності : зб. наук. праць. Харків, 2020. № 54. С. 67–88.

16. Баранець І. В. Методичні основи формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2020. № 4. С. 39–45.

17. Баранець І. В. Напрями формування комунікативних навичок у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією: компетентнісний підхід мовлення. Досвід і проблеми організації соціальної та життєвої практики учнів і студентів на засадах компетентнісного підходу до освіти : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Запоріжжя, 2018. С. 18–19.

18. Баранець І. В., Пахомова Н. Г. Особистісний потенціал дитини старшого дошкільного віку із моторною алалією: психологічні особливості розвитку. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2018. № 4 (88). С. 75–87.

19. Баранець І. В. Особливості організації корекційно-розвивальної роботи з дітьми старшого дошкільного віку із моторною алалією в умовах компетентнісного підходу. Діти з особливими потребами в освітньому просторі : матеріали V міжнар. конгресу зі спеціальної педагогіки, психології та реабілітології. Чернігів, 2019. С. 13–16.

20. Баранець І. В., Пахомова Н. Г. Особливості порушення комунікативних вмінь у дітей старшого дошкільного віку з порушенням мовлення. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць / Нац. пед. унт імені М. П. Драгоманова. Київ, 2018. Вип. 39. С. 19–24.

21. Баранець І. В. Психолінгвістичні механізми формування описового висловлювання у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ, 2018. Вип. 35. С. 14–18.

22. Баранець І. В., Пахомова Н. Г. Формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку: теорія і сучасна практика. Імідж сучасного педагога. 2020. № 4 (193). С. 60–66. 209

23. Баранець І. В. Формування комунікативної компетентності дітей дошкільного віку як невід’ємна складова навчально-виховного процесу в системі загальної та спеціальної дошкільної освіти України. Освіта осіб з особливими потребами: виклики сьогодення : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Київ, 2018. С. 22–26.

24. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Академія, 2004. 342 с.

25. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. 2-ге вид., доп. Київ : Академія, 2009. 376 с. (Альма-матер).

26. Бенера В. Є., Маліновська Н. В. Теорія та методика розвитку рідної мови дітей : навч.-метод. посіб. за кредитно-модульною системою організації навчального процесу для студентів напряму підготовки 6.010101 «Дошкільна освіта». Київ : Слово, 2010. 374 с.

27. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтовний підхід: теоретико технологічні засади : навч. метод. видання. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
28. Бех І. Д. Інваріанти особистісно-орієнтованого підходу до виховання дитини. Початкова школа. 2001. № 1. С. 3–7.
29. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : наук.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1998. 204 с.
30. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під. заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : "К.І.С.", 2004. С. 47–53.
31. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і практика навчання дітей рідної мови : підручник. Київ : Вища шк., 2007. 542 с.
32. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах : [підручник] / за ред. А. М. Богуш. Київ : Слово, 2011. 704 с.
33. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах : підручник для студентів вищих навч. закладів фак-тів дошкільної освіти. Київ : Слово, 2006. 304 с.
34. Богуш А. М. Мовленнєва компетенція дошкільника як лінгводидактична проблема. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія / упоряд. А. М. Богуш. Київ, 1999. Ч. 1. С. 149–156.
35. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років : монографія. Київ : Слово, 2004. 376 с.
36. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти : навч.-метод. посіб. Одеса : Ярослав, 2004. 176 с.

37. Богуш А. М. Теоретичні й методологічні засади формування мовленнєвої компетенції дошкільника. Педагогіка і психологія. 2000. № 1. С. 5–10.
38. Богуш А. М. Формування мовленнєвої особистості в дітей дошкільного віку. Формування мовної особистості на різних вікових етапах : монографія / А. М. Богуш, О. С. Трифонова [та ін.]. Одеса : ПНЦ АПН України, 2008. 272 с.
39. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку : програма та методичні рекомендації / уклад. А. М. Богуш. Одеса : Маяк, 1999. 88 с.
40. Вовченко О. А. Психолого-педагогічний вплив корекційно-розвиткових занять на формування життєвих компетентностей підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку. Збірник наукових праць Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника: Психологія. 2019. Вип 24. С. 86–94.
41. Вовченко О. А. Роль емоційного інтелекту у формуванні емоційної компетентності підлітків з порушеннями розумового розвитку. Збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля: Теоретичні і прикладні проблеми психології. 2020. № 2 (52). С. 76–89.
42. Волошина О. В. Основи корекційної педагогіки. Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2012. 168 с.
43. Впевнений старт : програма розвитку дітей старшого дошкільного віку / наук. кер. проекту Б. М. Жебровський. Тернопіль : Мадрівець, 2013. 104 с.
44. Вчимося жити разом : парціальна програма з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до 6–7 років / уклад.: Т. Піроженко, О. Хартман. Київ : Алатон, 2016. 32 с.
45. Гавриш Н. В. Розвиток мовлення та навчання дошкільнят рідної мови: мета і завдання. Дошкільне виховання. 2003. № 7. С. 12–14. 213

46. Гавриш Н. В. Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці : навч.-метод. посіб. Донецьк : Лебідь, 2001. 218 с.
47. Гончар О. А. Магнітно-резонансна томографія у діагностиці перинатальних мозково-судинних уражень у дітей. Український Радіологічний Журнал. 1998. № 6. С. 401–404.
48. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
49. Гушлевська І. Поняття компетентності у вітчизняній та зарубіжній педагогіці. Шлях освіти. 2004. № 3. С. 22–24.
50. Данілавічюте Е. А. Діти з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі. Особлива дитина: навчання і виховання. 2018. № 3. С. 7–19.
51. Дегтяренко Т. В., Павлова Н. В. Актуальність міждисциплінарного та нейропсихологічного підходів до діагностики тяжких порушень мовлення у дітей раннього віку. Наука і освіта. 2016. № 8. С. 30–37.
52. Дегтяренко Т. В., Павлова Н. В. Нейрологопедичний підхід у діагностиці та корекції тяжких порушень мовлення у дітей дошкільного віку. Особлива дитина: навчання і виховання. 2016. № 1. С. 38–46.
53. Дитина в дошкільні роки : програма розвитку, навчання та виховання дітей / наук. кер. проф. К. Л. Крутій. Запоріжжя : ЛПІС, 2004. 268 с.
54. Дитина : програма виховання та навчання дітей дошкільного віку / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.
55. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
56. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія / упоряд. А. М. Богуш. Київ, 1999. Ч. 1. 209 с.
57. Закон України «Про дошкільну освіту». Дошкільне виховання. 1998. № 2. С. 3–8.

58. Зарубінська І. І. Компетентнісний підхід до формування змісту навчально-виховного процесу. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / Ін-т проблем виховання. Київ, 2008. Вип. 12. С. 53–61.
59. Засенко В. В., Колупаєва А. А. Діти з особливими потребами: пріоритетні напрями державної політики України в галузі освіти, соціального захисту й охорони здоров'я. Особлива дитина: навчання і виховання. 2014. № 3. С. 20–29.
60. Зрожевська А. Опис – основа зв'язної розповіді. Дошкільне виховання. 1991. № 2. С. 4–5.
61. Ковалевська Т. Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування: монографія. Одеса : Астропринт, 2008. 344 с.
62. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : Саміт-Книга, 2009. 272 с.
63. Колупаєва А. А., Данілавічюте Е. А., Литовченко С. В. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі : навч.-метод. посіб. Київ : «А.С.К.», 2012. 197 с.
64. Кононко О. Л. Про Базову програму розвитку дошкільника «Я у Світі». Дошкільне виховання. 2008. № 1. С. 3–6.
65. Конопляста С. Ю., Сак Т. В. Логопсихологія : навч. посіб. / за ред. М. К. Шеремет. Київ : Знання, 2010. 293 с.
66. Крутій К. Л. Сучасне заняття в дошкільному навчальному закладі: традиції чи інновації : монографія. Запоріжжя : ЛПІС, 2009. 174 с.
67. Линдіна Є. Ю., Соботович Є. Ф. Вибрані праці з логопедії. Київ : ВД Дмитра Бураго, 2015. 308 с.
68. Лисенко Н. В., Кирста Н. Р. Педагогіка українського дошкільця : у 2 ч. : навч.-метод. посіб. Київ : Вища шк., 2005. Ч. 2. С. 34, 81–84, 196.

69. Литовченко С. В. Навчально-реабілітаційний центр як сучасна форма організації освіти дітей з порушеннями слуху. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2017. № 1. С. 78–85.
70. Литовченко С. В., Жук В. В., Федоренко О. Ф., Литвинова В. В. *Особистісна лінія розвитку. Стежки у світ : навч.-наочний посіб. для роботи з дошкільниками з порушеннями слуху*. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. Розд. 1. С. 4–24.
71. *Маляtko : програма виховання дітей дошкільного віку / наук. кер. З. П. Плохій*. Київ, 2001. 86 с.
72. Мартиненко І. В. *Психологічні засади формування комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення : дис. ... д-ра психол. наук*. Київ, 2017. 500 с. 1
73. Марченко І. С. *Спеціальна методика розвитку мовлення (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників) : навч. посіб. для студ. вищих пед. навч. закладів. Вид. 3-тє, перер. доп.* Київ : Слово, 2015. 312 с.
74. Мерцалова О. В. *Діагностика перинатальних уражень центральної нервової системи плода методом магнітно-резонансної томографії*. *Український Радіологічний Журнал*. 1998. Т. VI, вип. 4. С. 409–411.
75. Омельченко І. М. *Комунікативна діяльність у структурі свідомості і самосвідомості: феноменологія і ноуменологія. Психологія і особистість*. 2018. № 1. С. 20–35.
76. Омельченко І. М. *Простір комунікативної діяльності дошкільників із затримкою психічного розвитку: структура, чинники недорозвитку, умови формування*. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Соціально-педагогічна / за ред.: О. В. Гаврилова, В. І. Співака*. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2012. Вип. XX, ч. 2. С. 380–390.

77. Омельченко І. Психолого-педагогічні основи діагностики і формування комунікативної діяльності у дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку : навч.-метод. посіб. Полтава : Техсервіс, 2015. 187 с.

78. Омельченко І. М. Технологія формування спілкування дітей із затримкою психічного розвитку : навч.-метод. посіб. Полтава : Техсервіс, 2017. 133 с.

79. Павлова Н. В. Формування комунікативної активності у немовленнєвих дітей молодшого дошкільного віку засобами інноваційних технологій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Одеса, 2017. 210 с.

80. Парфьонова Г. І. Психолінгвістичні механізми формування усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією. Імідж сучасного педагога. 2014. № 7. С. 56–58.

81. Парфьонова Г. І. Формування усного зв'язного мовлення у старших дошкільників із моторною алалією : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Київ; 2015. 283 с.

82. Пахомова Н. Г. Нейропсихолінгвістика : навч. посіб. для студ. спец. «Корекційна освіта». Полтава : АСМІ, 2013. 268 с. 197. Пахомова Н. Г., Кононова М. М. Спеціальна психологія : навч. посіб. для студ. спец. 6.010105 «Корекційна освіта» / ПНПУ ім. В. Г. Короленка. Полтава : АСМІ, 2015. 357 с.

83. Пахомова Н. Г. Теорія і практика професійної підготовки логопедів у ВНЗ : монографія. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2013. 346 с.

84. Пахомова Н. Г. Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з дизартрією до навчання в школі : дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2006. 258 с.

85. Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. Тернопіль : Мандрівець, 2013. 152 с.

86. Пометун О. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті.

Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи / [під заг. ред. О. В. Овчарук]. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.

87. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Академвидав, 2004. 456 с.

88. Про дошкільну освіту: Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. № 49. ст. 259. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/2628-14>

89. Рогальська-Яблонська І. П. Компетентнісний підхід як основа формування соціально-комунікативної компетентності особистості у дошкільному дитинстві. Людинознавчі студії. Педагогіка. 2016. № 2. С. 204–211.

90. Родигіна І. В. Компетентнісно орієнтований підхід до навчання. Харків : Основа, 2005. 96 с.

91. Розвиток українського мовлення у дошкільників / упоряд. Н. Я. Дзюбишина-Мельник. Київ : Освіта, 1991. 94 с.

92. Савінова Н. В. Логодіагностика та логокорекція мовленнєвої діяльності дошкільників із тяжкими порушеннями мовлення : монографія. Миколаїв : Ілліон, 2017. 262 с.

93. Савінова Н. В., Стельмах Н. В., Серeda І. В. та ін. Психолого-педагогічні та технологічні основи диференційованої логодіагностики та логокорекції : монографія. Миколаїв : Ілліон, 2017. 262 с.

94. Савінова Н. В., Серeda І. В., Стельмах Н. В., Білюк О. Г. Рівні сформованості інформаційно-комунікаційної компетентності педагога загальноосвітнього навчального закладу. Інформаційні технології і засоби навчання. 2019. Т. 74, № 6. С. 56–70. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2984> (фахове видання, наукометрична база Web of Science)

95. Савінова Н. В. Сучасні проблеми і тенденції розвитку логопедії як науки. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна

педагогічна та спеціальна психологія. 2014. Вип. 27. С. 184–188. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2014_27_40.

96. Синьов В. М., Синьова Є. П. Загальні та специфічні закономірності психічного розвитку дитини при нормальному і ушкодженому зору. Соціальнопсихологічні проблеми тифлопедагогіки : зб. наук. праць. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. Вип. 1. С. 1–7.

97. Синьов В. М., Шевцов А. Г. Нова стратегія розвитку корекційної педагогіки в Україні. Дефектологія. 2004. № 2. С. 6–11.

98. Сиротюк А. Розвивальна кінезіологічна програма. Психолог. 2003. № 46. С. 27–31.

99. Словник лінгвістичних термінів / уклад.: Е. В. Коротевич, Н. С. Родзевич. Київ : АПН УРСР, 1957. 236 с.

100. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1973. Т. 4. 840 с. 224. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1976. Т. 7. 723 с.

101. Соботович Є. Ф. Структура мовленнєвої діяльності і механізми її формування : наук.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1997. 44 с.

102. Соняшник : комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку / уклад. Л. Калуська. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 144 с.

103. Сучасне заняття в дошкільному закладі : навч.-метод. посіб. / за ред. Н. В. Гавриш. Луганськ : Альма-матер, 2007. 496 с.

104. Тарасун В. В. Аутологія : монографія. Київ : МП «Леся», 2014. 580 с.

105. Тарасун В. В. Психолого-педагогічна допомога дітям переддошкільного віку з особливостями в розвитку: напрями реалізації : монографія. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. 376 с.

106. Тарасун В. В. Способи уніфікації процесу підготовки дітей до навчання: сутність, значення, напрями реалізації. Дефектологія. 2009. № 4. С. 21–25.
107. Тищенко В. В. Моторна алалія у контексті психолого-педагогічних досліджень. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна. 2009. Вип. 15. С. 181–186.
108. Трофименко Л. І. Теоретичні засади дослідження лексичної сторони мовлення у дошкільників в умовах нормального та порушеного онтогенезу. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови : зб. наук. праць / за ред.: В. В. Засенка, А. А. Колупаєвої. Київ, 2013. Вип. 4, ч. 1. С. 85–95. URL: <https://scholar.google.com.ua/>
109. Трофименко Л. І. Шляхи подолання загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку : монографія. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 104 с.
110. Трунова В. А. Мовленнєві ситуації як засіб формування комунікативних умінь. Початкова школа. 1988. № 8. С. 26–29.
111. Українське дошкілля : програма розвитку дитини дошкільного віку / за заг. ред. О. В. Низковської. Тернопіль : Мадрівець, 2017. 256 с.
112. Фомічова Л. І. Мова, мовлення та когнітивні процеси на ранніх етапах корекційного впливу. Актуальні питання сурдопедагогіки : зб. наук. праць НПУ імені Драгоманова. Київ, 2003. № 3. С. 196–208.
113. Шеремет М. К. Поняття мовлення і мислення в системі підготовки дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення до школи. Корекційна педагогіка. 2008. № 1. С. 6–8.
114. Шеремет М. К., Махукова Т. В. Міждисциплінарний синтез теоретичних досліджень у збагаченні методологічної бази логопедії. Education and Pedagogical Sciences. 2012. № 4 (153). С. 58–62.
115. Шеремет М. К. Нейрофізіологічні особливості розвитку мовлення дітей раннього віку. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19.

Корекційна педагогіка та психологія : зб. наук. пр. : матеріали міжнар. наук. 229 конф. «Тенденції розвитку корекційної освіти в Україні». Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. № 11. С. 8–13.

116. Шеремет М. К., Пахомова Н. Г. Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення до навчання в школі : навч.-метод. посіб. Київ : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2009. 137 с.

117. Шульженко Д. І. Психолого-педагогічні проблеми емоційних станів батьків дітей раннього віку з порушеннями розвитку. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія . 2017. Вип. 34. С. 178–184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2017_34_31

118. Baranets I. State of formation of communicative competence in children of senior preschool age with motor alalia. «ScienceRise: Pedagogical Education». 2020. № 6 (39). С. 36–40.

119. Bazyma N., Zdanevych L., Kruty K., Tsehelnik T., Popovych O., Ivanova V., & Cherepania N. Formation of Speech Activity in Older Preschool Children with Autistic Disorders. BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience. 2020. № 11 (3). P. 107–121. URL: <https://doi.org/10.18662/brain/11.3/112> (Web of Science)

120. Bazyma N., Koropatova O., Bondarenko Y., Forostian O., Sokolova H., & Kovylyna V. Characteristics of Language Behavior and Speech Activity in Children with Autistic Disorders: Theoretical Aspect. BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience. 2021. No 12 (1). P. 1–18. URL: <https://doi.org/10.18662/brain/12.1/167> (Web of Science)

121. Dyachuk N. The Comparative Analysis of the Operational Unit Peculiarities of the Creative Potential Realization of Literary Texts Translators and Future Translators. Scientific letters of academic society of Michal Baludansky. Košice : Technological University of Košice. 2013. Vol. 1, no 4. P. 167–170.

122. Miller G. A. The place of language in a scientific psychology. *Psychological Science*. 1990. V. 1. P. 10–12.

123. Steinberg D. D., Hiroshi N., David P. A. *Psycholinguistics: Language. Mind and world*. Longman Linguistics Library. 2001. P. 23. 268. Bruner J. S. From communication to language: a psychological perspective. *Cognition*. 1975. № 3. P. 255–287.

124. Bruner J. S. The ontogenesis of speech acts. *Journal of Child Language*. 1975. № 2. P. 1–19. 270. Cattell R. B., Eber H. M., Tatusioka M. M. *Handbook for the sixteen personality factor questionnaire (16 PF) in clinical, educational, industrial and research psychology*. Illinois : EPPS, 1970. 128 p.

125. Omelchenko I. Operationalization of the study of the «chronotope of communication activities of children with developmental delay» concept. *Scientific journal TILTAI/BRIDGES. Brücken*. 2015. Vol. 72. No. 3. P. 75–83.